

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI**

**FYODOR MİHAYLOVIÇ DOSTOYEVSKI'NİN
ROMAN KAHRAMANLARINDA NİHİLİZM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat GÜNKÖR

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Veli URHAN**

Ankara, 2013

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI**

**FYODOR MİHAYLOVIÇ DOSTOYEVSKI'NİN
ROMAN KAHRAMANLARINDA NİHİLİZM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat GÜNKÖR

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Veli URHAN**

Ankara, 2013

ONAY

Murat GÜNKÖR tarafından hazırlanan “Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'nin Roman Kahramanlarında Nihilizm” başlıklı bu çalışma, 20 Mayıs 2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Felsefe Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. Veli URHAN
(Başkan)

.....

Prof. Dr. Emel KOÇ
(Üye)

.....

Doç. Dr. Hakan GÜNDOĞDU
(Üye)

ÖNSÖZ

Edebiyatı felsefenin perspektifinden okumak ve yorumlamak zor ve zor olduğu kadar da zevkli bir çalışma sürecidir. Bu çalışmadan anlıyoruz ki; okuduğumuz romanlar sadece cinayet haberi veya aşk macerası ya da trajik bir kazadan ibaret değildir. Üstelik bu olay örgüleri yani işin hikâye kısmı, yazarın anlatmak istediğı meselenin biçimsel tarafından ibarettir. Olay örgülerinin içindeki her bir kahraman tarihsel bir dönemin, toplumsal bir olgunun, insani bir duygu durumunun anlatıcılarıdır. İnsanlık durumlarının taşıyıcısı olan bu kahramanlara birçok örnek verilebilir. Yaptığımız bu çalışmada da bu örneklerden bir kısmı incelenmektedir.

Önceden en az iki defa okuduğum bu eserleri felsefeye yönelik bir çalışma çerçevesinde okumak, benim için önceki okumalardan çok farklı bir deneyim olmuştur. Felsefeyle ilişkili yapılan bu okuma, düz bir okumaya kapalı olan kapıları açar. Artık eser bir cinayet romanı olmanın çok uzağına konumlanır. Elbette daha içeride açılmamış yeni kapılar belirir. Bir edebiyat eserini; belli dönemlerde önemsenip sonra kaybolup giden yazın ürünlerinden ayıran ise bir katmanın altından yeni bir katmanın çıkması, açılan her kapının yeni bir başlangıç olmasından kaynaklanır. Edebiyata felsefeyle bakmanın öneminden her fırsatta bahsederek bu çalışmanın ortaya çıkmasına ve yeni kapılar keşfetmeye vesile olan hocam Prof. Dr. Veli URHAN'a teşekkürlerimi sunar, üretkenliğinin ve çalışmalarının felsefe açısından değer ve önemini paylaşmaktan mutluluk duyarım.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM FELSEFE VE NİHİLİZM

1.1. NİETZSCHE (1844-1900).....	10
1.1.1.Nihilizm.....	10
1.1.2. Rasyonalizm ve Nihilizm.....	12
1.1.3. Decadence.....	13
1.1.4. Aktif Nihilizm, Pasif Nihilizm.....	14
1.1.5. Nihilizmden Üst İnsana.....	15

İKİNCİ BÖLÜM EDEBİYAT VE NİHİLİZM

2.1. DOSTOYEVSKİ 1821–1881)	20
2.2. YERALTINDAN NOTLAR.....	21
2.3. NİHİLİZME GİRİŞ VE YER ALTI ADAMI.....	22
2.4. CİNLER.....	26
2.4.1. Cinler'i Ortaya Çıkaran Tarihsel ve Toplumsal Gerçeklikler..	26
2.4.2. Cinler'in Siyasal Bağlantıları.....	28
2.4.3. Domuzlara Giren Cinler.....	30
2.4.4. Liberalizm ve Nihilizm İlişkisi.....	32
2.4.5. Nihilist Yaşam Stavrogin.....	35

	<u>Sayfa No</u>
2.4.6. Felsefi Nihilist Krilov.....	40
2.4.7. Nihilizme Karşı Koyma Çabası: Şatov.....	44
2.5. KARAMAZOV KARDEŞLER.....	49
2.5.1. Nihilizmi Rasyonalizme Dayandırma Çabası: İvan Karamazov..	51
2.5.2. Nihilist Köle Smerdyakov.....	55
2.5.3. Tutkulu Yaşam ve Dimitri.....	57
2.5.4. Aleksey Karamazov'a Giden Yol: Zosima Dede.....	60
2.5.5. Nihilizme karşı çıkış ve İsa'ya Dönüş: Aleksey Karamazov..	64
SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA.....	73
ÖZET.....	77
ABSTRACT.....	79

GİRİŞ

Felsefi düşünce düzleminde, bilinen ama pek de üzerinde durulmayan bir gerçeklik vardır. Bu gerçeklik felsefe ve edebiyat ilişkisidir. Örneğin bir aydınlanma eleştirisi olarak Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar* romanının okutulması çok yerinde bir çalışma olurdu. Albert Camus'un *Veba* romanı anlamsızlığa düşen insanın bu anlamsızlıktan çıkışının nasıl bir iz üzerinden gerçekleşeceğini anlatıyor olmasıyla insan felsefesi için iyi bir kaynaktır. Bu anlamda felsefenin edebiyattan alacakları vardır, elbette edebiyatında felsefeden.

Edebiyata felsefeyle bakmanın kazanımları felsefeye zenginlik katacaktır. Hegel ve Schopenhauer için en üstün sanat şiirdir. O halde felsefe ile edebiyat arasında ilgiler kurmanın önemi büyüktür. Edebiyat dünyası içinde ise Dostoyevski ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Freud insan ruhunun derinliklerini Dostoyevski ile keşfettiğini ifade ederken Nietzsche Dostoyevski'nin kendisi için öneminden söz ederken “-belirteyim, kendisinden bir şeyleri öğrenmiş olduğum tek psikolog Dostoyevski'dir: o, yaşamımdaki en güzel rastlantılardan biridir, hatta *Stendhal*'ı bile keşfetmemden bile daha güzeldir”¹ diye ifade edecektir. Gerek edebiyat gerekse felsefe açısından vazgeçilmez öneme sahip olan Dostoyevski'nin eserleri ve kahramanlarını bir de Nietzsche'nin temel kavramlarından Nihilizm açısından ele almak ilginç olacaktır.

Dostoyevski'nin kahramanlarında nihilizmi incelerken nihilizm açısından öne çıkan eser ve bu eserlerle bağlantılı kahramanlar üzerinde durulacaktır. Diğer eserlerine ise bağlam olduğu durumlarda değinilecektir. Bu çerçevede *Yeraltından Notlar*, *Cinler* ve *Karamazov Kardeşler* temel

---

¹ Nietzsche, F. (2004). **Putların Alacakaranlığı**. Say Yay. İstanbul. s. 106.

eserlerdir. Yeraltı Adamı, Stavrogin, Krilov, Şatov, İvan Karamazov, Dimitri Karamazov, Aleksey Karamazov, Smerdyakov, Staretz Zosima incelenecek karakterler olup diğer karakterler ise yeri geldiğinde söz konusu edilecektir.

Dostoyevski'nin roman kahramanlarında Nihilizmi araştıran bu çalışma, literatür taraması modelinde betimsel bir araştırmadır. *Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan durumu, var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır.*² Bu bağlamda, Dostoyevski ve Nietzsche'nin eserleri başta olmak üzere konuyla ilgili makale, kitap, çalışma ve çeşitli etkinlikleri (kongre, konferans, sempozyum gibi) kapsayan kaynaklara ulaşmak için arşiv taraması yürütülecektir. Arşiv taraması sonucunda elde edilen bilgiler analiz edilecek ve yorumlanacaktır.

Tanımlar

Nihilizm: Nihilizm kavramını *Babalar ve Oğullar* romanında 1862 yılında ilk defa Turgenyev kullanır. Ancak Nihilizm felsefi anlamını Nietzsche'de bulur. Nietzsche *Güç İstenci*'nin birinci bölümünde Nihilizmi şu şekilde tanımlar: "*Nihilizm en büyük değerlerin, kendi öz değerlerini düşürmesidir.*"³ Peyami Safa 1960 yılında Tercüman'da yayımlanan *Nihilizm Devrinde miyiz?* isimli yazısında *Nihilizmi mutlak olarak hiçbir şeyin var olduğuna inanmayan doktrin olarak tanımlar.*⁴

Radikal Nihilizm: *Kişinin kabul ettiği en yüce değere ulaşan varlığın mutlak savunulmazlığına duyulan inanç, artı kutsal veya ahlaki olarak cisimlenmiş*

² Karasar, N. (1982). *Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Nobel Yay. Ankara, s.80.

³ Nietzsche, F. (2010). *Güç İstenci*. Say Yay. İstanbul. s. 27.

⁴ Safa, P. (1960). "*Nihilizm Devrinde miyiz?*" Cogito. Yapı Kredi Yayınları. Sayı:25 (Kış 2001), s. 284.

şeylerin ötesi veya kendi içindeliği olabileceğini öne sürme hakkından bile mahrum olduğumuzu idrak edmiştir.⁵

Değer: *Tek bir vargının ya da öngörünün doğruluğunu temin eden tam olarak belirlenmiş tekil ifadedir.⁶ Diğer bir ifadeyle, ahlak ya da değer felsefesinde, olgu bilincinden sonra ortaya çıkan ve olguya belli duyguları, arzuları, ilgileri, amaçları, ihtiyaç ve fiilleri olan özne ile ilişkisi içinde belli nitelikler yükleme ile belirlenen tavır, öznenin olana, olguya yüklediği niteliktir.⁷*

Üst İnsan (übermensch): *Geleneksel ahlakı köle ahlakı olarak görüp değerlendiren, eşitlik kavramına karşı çıkıp ahlaki değerlerin son çözümlenmede insanın gerçek doğasına, insandaki güçlü olma isteğine dayanması gerektiğini öne süren Alman düşünürü F. Nietzsche'nin öngördüğü insanlık düzeyi; insanın evriminin bundan sonraki aşamasında ortaya çıkacak bir insan tipi olarak, değerleri gözden geçirme, yeni baştan yaratma ve güçlü olma isteğini hayata geçirme cesaretinde olan insan için kullanılan deyimdir.⁸*

⁵ Nietzsche, F. (2010). **Güç İstenci**. Say Yay. İstanbul. s. 27.

⁶ Rosenthal, M. ve Yudin, P. (1997). **Felsefe Sözlüğü**. Beşinci Baskı. Çev. Aziz Çalışlar. Sosyal Yayınlar. İstanbul. s. 94.

⁷ Cevizci, A. (2005). **Felsefe Sözlüğü**. Paradigma Yay. İstanbul. s. 432.

⁸ Cevizci, A. (2005). **Felsefe Sözlüğü**. Paradigma Yay. İstanbul. s. 1681.

BİRİNCİ BÖLÜM

FELSEFE VE NİHİLİZM

1.1. NİETZSCHE (1844–1900)

1.1.1.Nihilizm

Nietzsche'de nihilizm çöküşe düşen batı kültürünün kurtuluşu için önerilen yol olmasından dolayı özel bir kavram olma niteliği taşımaktadır. Bu yaklaşımın Nietzsche'nin kendi özgeçmişiyile olan ilişkisini gözden kaçırmamak gerekir. Bir papazın oğlu olan Nietzsche'nin; değer olma özelliğini kaybetmiş olan değerlerin, içi boş bir halde varlıklarını sürdürüyor olmalarını yakından görmüş ve hatta bu iklimde yaşamış olması süregelen anlayışa karşı çıkışında ve felsefesinin özünü oluşturuyor olmasında anlamlı bir yere sahiptir.

“Nietzsche'nin nihilizm fenomenine ilişkin analizi, Batı'nın tinsel ve etiko-politik krizlerinin köklerinin tarihsel ve felsefi kültürünün derinliklerinde yattığını göstermesinden ötürü önemlidir. Nietzsche, toplumsal bezginlik ve ahlâki çöküş gibi nihilizm arazlarının nihilizmi doğuran nedenlerle karıştırılmamasının önemli olduğunu öne sürer. Nihilizm deneyimine yol açan şeyin: Hıristiyan-ahlâkının dünya yorumunun tükenmesi olduğunda ısrar eder. Bir zamanlar hegemonik olan bu dünya yorumu, içinde bulunduğumuz çağda yaptırımını yitirmiştir; insanların bundan böyle, dünyadaki varlıklar olarak işgal ettikleri yer'den emin olamadıkları ve varoluşlarının ilerlemekte olduğu yön doğrultusunda fikir yürütemedikleri bir karmaşa ve yönünü kaybetme deneyimiyle sonuçlanmıştır. İnsanlık yakında

gerçekleşeceğine inandığı bir felâket duygusu taşımaktadır, ama aynı zamanda yeni şafakların, yeni güneşlerin ve yeni denizlerin üstü kapalı anlatımını ve özlemini de barındırmaktadır.”⁹

Nietzsche felsefesinin temel kaygılarından en önemlisi nihilizmin anlamlandırılıp neden ve sonuçlarıyla ortaya konulmasıdır. Örneğin *Böyle Buyurdu Zerdüş'*ün genel olarak sürü ahlakına yaptığı eleştiri içten içe sürü ahlakından kopuşun yolunun nihilizmle bağlantılı olarak gerçekleşebileceğini ve hatta bunun bir zorunluluk olduğunu anlatmaktadır. *Ecce Homo*'da insana dönüşün yolunun nihilizmi gerektirdiğini hissettirmektedir. Güç istencinin önsözünde ise: *“Burada gözler önüne sermeye çalıştığım, gelecek iki yüzyıldır. Gelecek olanı tarif ediyorum, yani artık farklı gelemeyecek olanı: Nihilizmin gelişini Bu hikâye şimdi ile ilgili olabilir; ihtiyaçtan kendisi iş başındadır. Bu gelecek daha şimdiden yüzlerce işaretle konuşmaktadır; bu kader kendini her yerde ilan etmektedir. Geleceğin bu müziği için tüm kulaklar daha şimdiden dikildi. Tüm Avrupa kültürü, ne zamandır her on yılda bir işkenceler içinde büyüyen bir gerilimle bir felakete doğru sürüklenmektedir: dur durak bilmeksizin, şiddetle, düşünmeksizin, tıpkı sona varmak isteyen, artık düşünmeyen, düşünmekten korkan bir nehir gibi.”¹⁰*

Dolayısıyla Nietzsche nihilizmi modern insanın yazgısı olarak görmektedir. Bu yazgı bir yanıla Hıristiyan ahlakının yıkılmasıyla bağlantılı bir karaktere sahipken diğer yanıla da Platondan bu yana sürüp gelen batı felsefesiyle bağlantılıdır.

“Hıristiyanlık, kendi ahlakı tarafından yıkılıyor; aynı biçimde, ahlak olarak Hıristiyanlık da şimdi yıkılmalıdır, bu olayın eşliğinde bulunuyoruz. Hıristiyan doğruculuğu, art arda gerçekleştirdiği çıkarımların ardından, en çarpıcı çıkarımıyla, kendine karşı çıkarımla son bulacaktır; bu ‘Bütün bu hakikati istemenin anlamı nedir?’ sorusunu ortaya koyduğunda olacaktır...

⁹ Pearson, K.A. (2011). **Kusursuz Nihilist**. Ayrıntı Yay. İstanbul. s. 246.

¹⁰ Nietzsche, F. (2010). **Güç İstenci**. Say Yay. İstanbul. s. 21.

Bizdeki Őu hakikati isteme, kendinin bilincine bir sorun olarak varıyor, tüm varlığın anlamı, bu değilse nedir? Hakikati isteme bilincine vardıkça - bundan kuşku yok - ahlak giderek ortadan kalkacak artık: Yüz perdeden oluşan bu büyük oyun, Avrupa'nın gelecek iki yüz yılı için ayrılmış bulunuyor, en korkuncu, en sorgulanabilir olanı, belki de en umutlusu tüm oyunların..."¹¹

1.1.2. Rasyonalizm ve Nihilizm

Modern dediğimizde Descartes'in rasyonalist geleneğe yaslanarak sistematize ettiği batı felsefe geleneği ve bu geleneğin insan algısını düşünmemiz gerekir. Bu insan algısı insanı madde ve ruh olan iki tözden ibaret bir varlık olarak biçimlendirirken bu iki tözünde birbiriyle ilişkisini sorunlu hale getirip insanda problematik bir yarık açmıştır. Bu insan algısı da Nietzsche'nin bütünlük içinde konumlandırmaya çalıştığı insandan çok uzaktır. Dolayısıyla değerden düşen Hıristiyan değerleri ve bu değerlerin oluşturduğu sürü ahlakından çıkışın nihilizmden geçtiği yolundaki Nietzscheci anlayışı incelerken, batı rasyonalizminin de Nietzsche'nin gözünde hiçte masum olmadığını aklımızda tutmamız gerekir.

"...Sonuçta, Hıristiyanlığın hakikat istemi, modern bilimin gelişimine ve hakikatin doğup olgunlaştığı köklerinin ötesine geçtiği düşünsel bir vicdanın oluşumuna yol açar. 'Hıristiyan doğruculuğu birbiri ardına yaptığı çıkarımlardan sonra, sonunda en güçlü çıkarımı, kendine karşı olanı yapacaktır.' Modern kültür, bilime duyduğu inancın metafizik temellere dayandığını, yani Hıristiyan inancının aynı zamanda Platon'un da inancı olduğunu, geçmişte Tanrı'nın hakikat olduğunu, hakikatin kutsal olduğunu keşfettiğinde kendisinin temel bir yön kaybetme sürecinden geçmekte olduğunu görür. Peki ama bizzat

¹¹ Nietzsche, F. (2003). **Ahlakın Soy Kütüğü**. Say Yay. İstanbul. s. 159

Tanrı, en dayanıklı yalanımız olduğunu kanıtlarsa ne olacak?

İnsan, der Nietzsche, yarattığı şeye saygı duyan hürmetkâr hayvan'dır. Sorunu ise, artık güvenini yitirmiş -ya da dilerseñiz felsefi diyelim- olması ve dünyayı Tanrı'ya aykırı, ahlâka aykırı ve gayri insani görüyor olmasından kaynaklanır. Bundan böyle, dünyayı tümüyle değersiz görerek ve bir zamanlar dünyaya gösterdiği hürmeti küçümseyerek dünya hakkında derin bir kötümserlik deneyimlemektedir. Modern insanlık böylece kendisini, hürmetkârlığını yok ettiği takdirde aynı zamanda kendisini de yok etmek zorunda kalacağı zor bir durumda sıkışıp kalmış bulur. Nietzsche bunun, modern nihilizmin 'soru işareti' olduğunu söyler."¹²

1.1.3. Decadence

Batı ortaçağı ve devamında modern çağ insanını bu açmaza sürükleyen değer alanındaki çöküşü Nietzsche Decadence kavramıyla tanımlar. Decadence Tanrının ölümüyle bağlantılı olarak anlaşılması gereken bir kavramdır. Hıristiyanlık tanrı kavramı üzerine temellendirilen bir anlayıştı oysa Tanrı ölmesine rağmen Hıristiyanlık devam etmekte bu Nietzsche'ye göre Avrupa'nın içinde bulunduğu Decadence'ı oluşturan temel çelişkidir.

"Nietzsche'nin nihilizm tanımlarından biri de; nihilizmin (ya da daha doğrusu, nihilizmin kesin biçiminin) görkemli (kendi içinde felaket getiren bir şey olsa da) bir tinsel yapının ardından boş bir iskeletten başka bir şey kalmayacak şekilde boşaltılması sonucunda oluştuğudur. Ancak belki de bu mecazı tersine çevirmeliyiz: Yapı evrensel bir kurum olarak din) çökmüş, harabeye dönmüş, özelleştirilmiş, bu görkemli "tinsel yapıdan" geriye (ruhundan ahlakî, idealleri, duygu

¹² Pearson, K.A. (2011). **Kusursuz Nihilist**. Ayrıntı Yay. İstanbul. s. 247 – 248.

mekanizması, gerçek buyruğu, görüntülerin arkasına bakma ihtiyacı...) başka hiçbir şey kalmamıştır./Ya da "Marksist terimlerle ifade edersek- din altyapı olarak ölmüş olsa da, üstyapı olarak yaşamaya devam etmektedir."¹³

Nihilizmin Nietzscheci bir tanımını da; Decadence'dan çıkış stratejisi olarak yapabiliriz. Ancak Decadence'dan çıkış söz konusu olduğunda nihilizmi aktif ve pasif nihilizm olarak daha yakından incelememiz gerekir.

1.1.4. Aktif Nihilizm, Pasif Nihilizm

"Nietzsche iki nihilizm (çileci idealin iki açıklaması olan) tarzı arasındaki ilişki için açık bir kuram önermez. Bazen aktif nihilizmin pasif nihilizmi ortaya çıkardığını ileri sürer aktif nihilizm kendisini tükettiği zaman pasif nihilizme dönüşür. Fakat çoğu zaman aktif ve pasif nihilizmi bir çift olarak ele alır. Bu ikinci bakış açısında, aktif nihilizmin iç mantığının bir sonucu olmaktan ziyade pasif nihilizm aktif nihilizme bir cevap ya da tepkidir.

Aslında, pasif nihilizmde eninde sonunda eksik olan şey hiçbir kendisinin olduğu açıktır. Pasif nihilizmin problemi kesinlikle 'her yerde hiçbir olmasından', her tarafımızın hiçle sarılmasından kaynaklanmaz: Problem, daha çok, her tarafımızda 'bir şeyler' olması, ancak bu belirli 'bir şeylerin' istencimizi ya da arzumuzu ciddi şekilde harekete geçirecek güce sahip olmamasıdır.

Nihilizm "aslında" istencin (ya da arzunun) doğrudan ("Hiçliğin) kendisini istemek" ve "hiçbir şey istememek" arasındaki alternatifte ele geçirildiği düzendir. Bu anlamda, nihilizm aktif ve pasif nihilizm diye ikiye ayrılan genel bir kategori değildir; bu iki figür ya da "alternatif" arasındaki alanı kapsayan bir gerilimdir bu alan dışında varlığı yoktur. Aktif ve pasif nihilizm karşılıklı olarak

¹³ Zupancic, A. (2005). **En Kısa Gölge**. Encore Yay. İstanbul. s. 86.

birbirine bağımlıdır ve bu doğası gereği genel olarak nihilizm adı verilen kavramı oluştururlar.”¹⁴

1.1.5. Nihilizmden Üst İnsana

Değer alanıyla ilgili bu süreçlerde Nietzsche'nin üzerinde durduğu başat kurum kilisedir. Kiliseyle bağlantılı olarak değer olmaktan çıkan Hıristiyan ahlakını Nietzsche'nin Trajik insanına giden aşama olarak da görmek gerekir. Trajik insana giden yolda Hıristiyan değerlerinin bir işleve sahip olduğunu gözden kaçırıp Nietzsche'nin bu alanı salt problematik bir alan gibi gördüğünü düşünmememiz gerekir. *Böyle Buyurdu Zerdüşt'ün* üç dönüşüm üzerine bölümündeki Deve aşaması Hıristiyan değerlerini yüklenen Avrupa'yı simgeler. Üç dönüşüm üzerine de Nietzsche; ruhun deveden aslana, aslandan çocuğa, çocuktan üst insana doğru bir yol izlediğini ifade eder. Değerlerle yüklü ancak değerden düşmüş olan değerlerin taşıyıcısı olan deve, bu yükü boşaltıp değerleri değerden düşürdüğünde aslan aşamasına geçer. Aslan aşamasında insan yeni değerler yaratamaz ancak yeni değerler yaratabileceği özgürlük alanına sahip olur. Aslan değerden düşmüş değerlere 'hayır' der, direnç gösterir. Çocuk aşamasına geçildiğinde ruhun hayata 'evet' deme olanağı ortaya çıkar. Ruhun hem kendine hem hayata 'evet' demesi yeni bir başlangıçtır.

Ama söyleyin kardeşlerim, aslanın gücünün yetmediği ama çocuğun yapabileceği ne var ki? Neden yırtıcı aslanın bir de çocuk olması gerekiyor ki?

Masumiyettir çocuk ve unutuş, yeni bir başlangıç, bir oyun, kendi kendine dönen bir çarktır, bir ilk hareket, kutlu bir Evet deyiştir.

Evet, kutlu bir Evet deyiş gerekir yaratma oyununa, kardeşlerim; şimdi kendi istemini ister ruh, kendi dünyasını kazanır, dünyayı kaybeden.

Üç dönüşümünü saydım size ruhun; ruhun nasıl deve

¹⁴ Zupancic, A. (2005). **a.g.e..** s. 88-90.

olduğunu, devenin nasıl aslan ve sonunda aslanın nasıl çocuk olduğunu anlattım size.

Böyle söyledi Zerdüşt. Ve o sıralar dolaştığı şehrin adı: "Alaca İnek"ti."¹⁵

Bu süreç içindeki dönüşümlerin nihilizmden geçtiği izlek olarak anlaşılmaktadır. Nihilizmle ilgili kurmaya çalıştığımız perspektifi pekiştirecek söylemi Nietzsche güç istencinde ortaya koyar.

"Nihilizm kapımıza dayandı: Tüm misafirlerin en esrarengizi nereden gelir? Hareket noktası: 'Toplumsal sıkıntıyı' veya 'psikolojik dejenerasyonu' ya da daha kötüsü, ahlaksızlığı nihilizmin nedeni olarak kabul etmek yanlıştır. Çağımız, en terbiyeli ve en şefkatli çağdır. İster ruhun, ister bedeninin ya da entelektin olsun, endişe tek başına nihilizmi (yani değer, anlamın ve arzu edilebilirliğin radikal bir biçimde reddedilmesini) doğuramaz. Böyle bir endişe, her zaman farklı yorumlara neden olur. Daha ziyade: Nihilizmin kökleri tek bir yorumda yatar, o da Hıristiyan ahlak yorumudur."¹⁶

Gözden kaçırılmaması gereken önemli nokta nihilizmin ulaşılması gereken bir hedef olmayıp bir geçit olmasıdır. Nietzsche nihilizme temkinli yaklaşır ve değerlerin yeniden kurulmasından önceki sürecin yüceltilmesini ve bir değermiş gibi algılanmasını istemez.

"Nietzsche, gerçekleştirildiği takdirde evrensel bir ahlâki bozulma ve tinsel yozlaşma ile sonuçlanacağını bildiğinden nihilizme karşı korku besler. Sözgelimi, tarih üstüne ilk mevsimsiz düşüncesinde modernliğin yazgısı hakkında ve olgunluk döneminin düşüncelerinin (güç istemi, perspektivizm vb.) bu yazgıda oynamaya yazgılı olduğu rol hakkında adeta önseziyle şöyle yazar: "Dünya'nın ne için var olduğunun, "insan neslinin ne için var olduğunun, sonuçta bizi ilgilendirmemesi gerekir ... Alay konuları olmadıkça tabii: Çünkü insan

¹⁵ Nietzsche, F. (2004). **Böyle Söyledi Zerdüşt**. Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul. s. 29.

¹⁶ Nietzsche, F. (2010). **Güç İstenci**. Say Yay. İstanbul. s. 25.

denen küçük solucanın kibirliliği şu an dünya sahnesindeki en komik şeydir; Öte yandan, kendinize sizin, yani bireyin niçin var olduğu sorusunu soruyor musunuz? ... Yaşamın, üstün ve imkânsız olanı ararken kaybolan animae magnae prodigus'unkinden (yüce gönüllü) daha iyi bir ereği olabileceğini sanmıyorum. Ama öte yandan, egemen oluşa, tüm kavramların, tiplerin ve türlerin akışkanlığı, insan ve hayvan arasında çok büyük bir ayrımın bulunmadığına dair öğretiler - doğru ama ölümcül bulduğum öğretiler- şimdiye dek normal addedilen talimatlara öfke duyan başka bir kuşak için insanların üzerine salınacak olursa, insanların küçük bencilliklere, duygusuzlaşmalar ve açgözlülüklere gömülmesine, birbirlerinden uzaklaşıp insan olmayı kesmelerine hiç kimse şaşdırmamalı; bunun yerine geleceğin arenasında bireyci bencilik sistemleri, kendilerinden olmayanları açgözlülükle sömürmeye dayalı bir kardeşlikler ve faydacı bayağılığın buna benzer yaratıları boy gösterecektir belki de.”¹⁷

Nietzsche'ye göre nihilist bir çağdayız nihilizmin içindeyiz, insanın yapması gereken nihilizmle yüzleşmektir.

“Nihilizm Nietzsche için hem varoluşsal bir deneyim hem de tarihsel bir fenomendir. Bir düzeyde, çağdaş nihilizm deneyimi Eski Yunan nihilizm deneyimiyle aynı ezeli kökleri paylaşır. Ama aynı zamanda, kültürel ufkunun (Hıristiyan-ahlâk kültürü) çöküşünü deneyimlemekte olan geç-modern bir batı bilinçliliğine özgü bir fenomendir. Hakikat istemi bir kez özbilinç kazanınca -ki böylece, neden hakikatin peşine düşülür? Neden aldatılmak istemez insan? Yanılsamaya neden değer verilmez? Hakikat bir yanılsama mıdır? Hakikat yanılgıdan, ahlâk da ahlâka-aykırılıktan mı doğar? Gibi sorular sorarız- nihilizm acımasız bir mantık kapsamında gelişecek ve en azından başlangıçta kötürümleştirici bir epistemolojik ve aksiyolojik

¹⁷ Pearson, K.A. (2011). **Kusursuz Nihilist**. Ayrıntı Yay. İstanbul. s. 249.

nihilizmle sonuçlansa bile meydan okumasıyla doğrudan yüzleşilmesi gerekecektir. Ama modern insanlar açmazlarının hem tehlikesinin hem de vaadinin farkına varmakla yükümlüdürler. Bununla beraber, Nietzsche'ye göre, (yalnızca bizim sevgili ahlâkçı) felsefecilerimizin bilgeliğine sığınmak yetersizdir.”¹⁸

Çalışmamızın felsefi boyutunu toparlayacak olursak; Avrupa kültürünün içine düştüğü Decadence'ı ifade eden Nietzsche nihilist bir çağın içinde bulunduğunu gösterir. Decadence'ın yarattığı kokuşmuşluğa bağlı tedirginlik korkaklık ve endişe halinden dolayı Avrupa kültürü içine düştüğü durumla yüzleşme cesaretini bulamamaktadır. Nietzsche bu nedenle kendisini put kırıcı olarak görür putlardan korkan Avrupa korkularından böylece kurtulacaktır. Zerdüşt'ün görevi yaklaşık iki bin yıl boyunca Hıristiyan çileciliğinin altında ezilmiş Avrupa'yı bu yüzleşmeye götürebilmektir. *"İşte İnsan"* (*Ecce Homo*) derken de insana unutturulan varlığını anlatma çabasındadır. Dönülen bu insan Hıristiyan değerlerince duygusal boyutu yadsınmış insandır. İnsanın akıl varlığı olarak algılanmasının bedensel yanıyla beraber duygularının da erdemli bir yaşam için tehlike olarak görülmesinin köklerini Sokratik anlayışta bulan Nietzsche Decadence'ın başına Sokrates-Platon anlayışını koyar devamında batı felsefe geleneği de bu anlayışa dayanarak biçimlenmiştir.

Bu geleneğin sonlarında belirgin bir yere sahip olan Kant, Nietzsche için 'Königsberg'in Çinlisi'dir. Bu tabirle Nietzsche Kant'ın düşünmenin, eylemenin akışını durdurduğunu söylemekte ve Kant'ın yaşam biçimini de göz önüne aldığımızda duygusal ve bedensel yanını yadsıdığını söylemeye çalışmaktadır. Nietzsche'yi bir geleneğe bağlamamız gerekirse Herakleitos'a gitmemiz gerekir. Çünkü Herakleitos canlılık ve devinim üzerine kurulan ve madde ruh parçalanmasının olmadığı bir metafizik anlayışı savunur. Daha yakına geldiğimizde ise Spinoza Nietzsche için özel bir yere sahiptir. Çünkü

¹⁸ Pearson, K.A. (2011). **a.g.e.** s. 250.

Spinoza Nietzsche'nin Hıristiyan ahlakına yaptığı başkaldırığı Tevrat geleneğine karşı yapmıştır. Spinoza bu başkaldırığı Nietzsche'den yaklaşık iki yüzyıl önce yapar ve Yahudi cemaatinden kovulur. Spinoza'nın Conatus kavramı insanın duygulanışlarıyla eylemleri arasındaki ilişkiyi yeniden formüle ederek insanı Kartezyen yarılmadan kurtarma çabasıdır.

Spinoza bu toparlamayı döneminin de ruhuna uygun olarak matematiğin ve geometrinin yöntem ve diliyle yapmaya çalışmıştı Nietzsche ise sanatın ve edebiyatın diliyle yapmayı deneyecektir. Nietzsche parçalanan bu insan anlayışından çıkmak için nihilizmin devamında Sokrates öncesi yunan geleneğine ulaşmaya çalışır. Gittiği yer trajik dönemdir; bu dönem insandaki akıl ve duygu boyutlarının bütünleştiği yunan mitolojik tanrılarıyla özdeşleştirilen bir içeriğe sahiptir. Apollon ve Dionysos bu dönemin üzerine insan anlayışının, insan duygu düşünüş ve eylemlerinin oturtulduğu tanrılarıdır. Apollon aklın ve ölçünün işlevselliğini taşıırken Dionysos duyguların ve ilhamın bulunduğu alanı içerir.

*"Bir gün tek başına ormana çıkan Kral Midas'ın yoldaşı, dönüşte şaşkınlık içinde şunları anlatmıştı: ormanda gezinirken, el ele yürüyen iki kişi görmüş uzakta. Onlar da onu görmüş olacaklar ki, durmuşlar, yaklaşmasını beklemişler. Kral Midas'ın yoldaşı gözlerine inanmamıştı ilkin. Ama yanılmadığım görünce, Apollon'a, "insan için en iyi olan nedir?" diye sormuş; soruyu Silenos yanıtlamış. Silenos'a, "insan için en iyi olan nedir?" diye sorunca, bu kez karşılığı Apollon vermiş... Bunu duyanlar, şaşkınlık içinde, bu garip çiftle karşılaşmak için ormana düştüler."*¹⁹

Var olmak insanda zaten var olan bu iki yanın birlikteliği ile mümkündür. Dolayısıyla nihilizme düşen insanın nihilizmden çıkışının yolunu; Nietzsche trajik dönemin Apollon Dionysos dengesinde bulur.

¹⁹ Kuçuradi, İ, (2009). **Sanata Felsefeyle Bakmak**. Türkiye Felsefe Kurumu Yay. Ankara. s. 33.

İKİNCİ BÖLÜM

EDEBİYAT VE NİHİLİZM

2.1. DOSTOYEVSKİ (1821–1881)

Nietzsche'den yirmi üç yıl önce (1821 yılında) dünyaya gelen Dostoyevski Nietzsche'nin ve başka filozofların felsefe metinleri üzerinden yaptıkları anlamlandırmaları kahramanlarında ete kemiğe büründürerek yapmaya çalıştı. Dostoyevski'nin de temel derdi kilise kurumu ve aydınlanma düşüncesinin Rus insanı ve Rus toplumu üzerindeki etkisini ve bu etkinin ortaya çıkardığı açmazları ortaya koymaktı. Daha işin başında altını çizmemiz gereken temel konu: Nietzsche'nin öncelikli derdi; Hıristiyan ahlakıyla ve bu ahlakın insanı düşürdüğü Decadence ile ilgilidir. Dostoyevski'nin derdi ise Avrupa aydınlanma düşüncesi etkisinde kalarak kendi kültürüyle çelişip nihilizme düşen aksiyon alanına hangi donanımla çıkacağı konusunda değer karmaşası yaşayan Rus insanıdır. Ebedi Koca romanının karakterlerinden Aleksander Lobov '...bu zamanda Rusya'da insan kime saygı duyacağını şaşırıyor. Kime saygı göstereceğini bilememenin şiddetli bir asır hastalığı olduğunu siz de kabul edersiniz değil mi?'²⁰ diye sorarken Dostoyevski başka bir kahramanının ağzından da 'batıda düşünce olan bir şey Rusya'ya gelince duyguya dönüşüyor' diye haykıracaktır.

Kilise ve Rus toplumu arasındaki değer alanındaki uyumsuzlukta problem olarak görüp çözüm aradığı diğer önemli düzlemi oluşturur. Bu problemlerle baş etme diğer bir deyişle nihilizme düşen Rus toplumu için değer alanı bulma çabası ise trajik dönem yunan yaşam dengesine gitme şeklinde değildir. Bu çaba bir yanıla Karamazov kardeşlerin Aleksey

---

²⁰ Dostoyevski, F:M. (1996). **Ebedi Koca**. Varlık Yay. İstanbul. s. 149.

Karamazovuyla İsa'ya uzanırken diğer yanıyla da Cinler in Şatov'u ile aydınlanma düşüncesinin etkisine karşı durabilmeye çalışan Rus insanına uzanır.

Dostoyevski'nin kahramanlarında nihilizmi incelerken roman kahramanlarının eserin bütünüyle bağlantısını gözden kaçırmamak gerektiğini aklımızda tutarak kahramanları incelemeye başlayabiliriz.

2.2. YERALTINDAN NOTLAR

Yeraltından notlar nihilist çözümlene çerçevesinde Dostoyevski'nin daha sonra gelecek eserlerinin hem ön çalışmasını hem de düşünsel zeminini oluşturur. Karşımızda bilincinin açmazlarından kurtulamayan ve bilinciyle bağlantılı olarak özgür olmaya çalışan bir adam vardır. Bu adam; 'hasta bir adam'dır. Hastalığı toplumla arasında ortaya çıkan uyumsuzlukla ilintilidir. Uyumsuzluğunun özü: Yeraltı adamının kendisini; düşünen ve özgür bir insan olarak konumlandırmaya çalışmasıyla bağlantılıdır. Batı düşüncesi etkisindeki sorgulamaları onu bulunduğu ilişkiler ağından koparıp yalnızlaştırmaktadır. Bu yalnızlığı ile birlikte sürekli kendini suçlama eğilimindedir. Yeraltı adamının kendini suçlaması ile Nietzsche'nin nihilistik dinlerle biçimlenen insanı arasındaki ilişkiyi de atlamamız gerekir. Nietzsche'nin özellikle üzerinde durduğu nihilistik dinlerden Hıristiyanlık ve Budizm'in insanı çile insanıdır. Bu insan hayatı çileye dönüştürür, dünya ile bağını suçluyum ön kabulüne göre biçimlendirir. Nietzsche nihilistik dinler ve bu dinlerin insan anlayışını tüm eserlerinde sık sık ele alır. Zaten Nietzsche'nin temel derdi bu dinlerin yarattığı sürü ahlakı ve bu ahlakla ilintili hayatı 'evet'leyemeyen sürü insanıdır. Bu konuya ilişkin Böyle Buyurdu Zerdüşt'teki 'ölümü vaaz edenler' kısmına bakalım.

"Ölümü vaaz edenler vardır; ve yeryüzü doludur bunlarla, yaşamayı bırakmaları vaaz edilmesi gerekenlerle.

Yeryüzü dolup taşıyor lüzumsuzlarla, yaşam mahvoldu fazlalıklarla. "Ebedi yaşama" kandırıp, uzaklaştırmalı onları bu yaşamdan!

“Sarılar” deniliyor ölüm vaizlerine, ya da “karalar”. Ben size onları başka renklerde de göstereceğim oysa.

İşte içlerinde yırtıcı bir hayvan taşıyan ve tensel zevklerden ya da kendi etlerini parçalamaktan başka seçenekleri olmayan korkunç kişiler. Bunların tensel zevkleri de kendi etlerini parçalamaktır hâlâ.

Daha henüz insan bile olmadı bu korkunç yaratıklar; yaşamdanda çekilmeyi vaaz etsinler ve kendileri çekip gitsinler!

İşte gönlü veremliler; bunlar da doğar doğmaz ölmeye başlarlar ve yorgunluk ve feragat öğretilerine özlem duyarlar

Ölmeyi çok istiyorlar ve biz de arzularına saygı duyalım! Bu ölüleri uyandırmaktan ve bu canlı tabutlara zarar vermekten kendimizi alıkoyalım!

Karşılıklarına bir hasta, bir ihtiyar ya da bir cenaze çıktığında, derler ki hemen: “Yaşamın boş olduğu kanıtlanmıştır!”

Oysa sadece kendilerinin ve varoluşun yalnızca tek bir yüzünü gören gözlerinin boş olduğudur kanıtlanan...”²¹

Metinde ‘kara’larla kastedilen Hıristiyan rahipler, ‘sarı’larla kastedilen Budist rahiplerdir metinde ayrıca Schopenhauerci anlayışta pesimist bir insan anlayışı öneriyor olmasından dolayı Budistlerle aynı çerçeve içine konulmaktadır. Tekrar Yeraltı adamının çileciliğine dönecek olursak bu dinlerin insanına benzer bir çilecilikle karşılaşırız. Yaşantılarının devamında ben suçluyum alçak bir adamım sonucu ortaya çıkar. Ancak nihilistik dinlerin insanı bu çileyi aşkın bir dünya umuduyla hazza dönüştürürken Yeraltı adamının aşağılık olmaktan aldığı haz aşkın ile ilgili bir bağlantıya sahip değildir.

2.3. NİHİLİZME GİRİŞ VE YERALTI ADAMI

Yeraltı adamının ismi yoktur. Eseri okurken kahramanın isminin olmaması bir eksiklik olarak hissedilmez. Yeraltı adamının isminin olmaması doğal bir gerçeklik gibi kabul edilir. Dostoyevski’nin burada yapmaya çalıştığı nihilizmin isimleri silen bir içeriğe sahip olduğunu göstermektir. Roman

²¹ Nietzsche, F. (2004). **Böyle Söyledi Zerdüşt**. Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul. s. 51.

boyunca bu bir problem olarak görülmediği gibi yeni bir isim arayışı gibi de düşünülebilir. İsim toplumsalla bağlantılı olduğu sürece bir anlama sahipken Yeraltı adamı toplumsal düzlemle nerede ilişki kuracağını bilememektedir. Yeraltı adamının duygu durumları; intikam hissi, kaçma arzusu, üstünlük kurma çabası, aşağılanıyor olma kaygısı, önemsenme isteği ve önemsenmemekten doğan öfke arasında gidip gelir. Herhangi bir kişi, olay ya da konuya yönelemez, yöneldiği anda yöneldiği durumdan kurtulma çabasına girer. Bu halinden bir yanıyla rahatsızdır, bir yandan da bu rahatsızlığı hayatın anlamı gibi algılayarak rahatsızlığından haz alır. Bu durumu bir hastalık olarak kabul eder ve bu hastalığı bilinçli olmasıyla ilişkilendirir.

“Sevgili okuyucularım, sizin dinlemek isteyip istemediğinizi bilemem ama, şimdi size niçin bir böcek bile olamadığımı anlatmak istiyorum. Şunu bütün ciddiyetle belirteyim, pek çok kez böcek olmayı istemişimdir. Ne yazık ki, buna bile erişemedim. Baylar, yemin ederim, her şeyi fazlasıyla anlamak bir hastalıktır; hem de tam anlamıyla, gerçek bir hastalık. Normal bir insanın anlayış gücü, -başka bir söyleyişle- yeryüzünün en soyut, en işini bilen kenti olan Petersburg’da (öyle ya, kentlerin işini bilenleri de var, bilmeyenleri de) yaşamak gibi katmerli bir talihsizliğe uğramış 19. yüzyıl aydınının payına düşen anlayışın yarısı, dörtte biri, hatta daha azı günlük yaşantımız için yeter de artar bile. Hani nasıl derler, içinden geldiği gibi hareket edenlerin, elinden iş gelenlerin anlayışıyla yetinmelidir insanoğlu. Bunları işadamlarına efelik yapmak, hem de kılıcını şakırdatan subayımız örneği en bayağısından efelik taslamak için yazdığımı düşünmüyorsanız size istediğinizi veririm. Ama değerli okuyucularım, siz hiç hastalıklarıyla övünenleri, üstelik bir de efelik taslamaya kalkışanları gördünüz mü?

Gelin görün ki, oluyor böyle şeyler... İnsanlar hastalıklarıyla övünüyorlar, caka da satıyorlar; belki herkesten çok ben yapıyorum bunu. Keselim tartışmayı, yersiz bir sav ileri sürdüğümü biliyorum. Ama şuna iyice inanıyorum ki, değil fazlasıyla bilinçli olmak, bilincin her türlü hastalıktır.”²²

Bilinç ve nihilizm arasındaki ilişkiyi Yeraltı adamı üzerinden bir şeye angaje olup olamama bağlantısıyla kurabiliriz. Yeraltı adamı lafitte şaraplarından anlıyor olmasıyla övünen bir adamdan bahseder bu adam lafitte şaraplarından çok iyi anlıyor olmasını varlık nedeni kabul ederek keyifli

²² Dostoyevski, F:M. (2001). **Yeraltından Notlar**. İletişim Yay. İstanbul. s. 22-23.

yaşamayı başarabilmektedir. Lafitte şaraplarından başka bir şeyi düşünmeyerek mutlu olmakta üstelikte hayatta yapılacak en anlamlı şeyin bu olduğuna inanmaktadır. Yeraltı adamının ilgisini çeken şarapçının kendisiyle ilgili bir tanımının olmasıdır.

“Keşke boş duruşum aylıklığım yüzünden olsaydı. Tanrım, o zaman kendime ne büyük bir saygı duyardım!.. Hiç olmazsa tembelliğim, güvenebileceğim belirli bir özelliğim var diye kendime en büyük saygıyı beslerdim. Birisi benim için “Kim bu adam?” diye sorunca, “Tembelin biri!” karşılığını verirlerdi. Böyle bir söz duymayı çok isterdim... Benim de belirli bir niteliğim, hakkımda söylenecek bir söz olacaktı. Ne demek efendim “Tembelin biri!” Şaka değil, bu bir unvandır, bir mevkidir, kusursuz bir meslektir! Alay etmeyin, bu böyledir! O zaman haklı olarak birinci sınıf bir derneğe üye olur, kendi kendimi saymaktan başka bir iş tutmazdım. Tanıdığım biri vardı, Lafitte şarabından anlamasıyla övünür dururdu. Bunu bir erdem olarak görüyor, kendisi hakkında en ufak bir kuşkuya düşmüyordu. Adamcağız sonunda yalnızca huzur içinde değil, üstelik böbürlenerek öldü; bunda da çok haklıydı.”²³

Yeraltı adamı bir yandan toplumsal düzlemde kendisine yer ararken diğer yandan da doğa bilimleri ve doğa bilimlerine dayanan sosyal bilimleri eleştirmektedir. Eleştiri özünde insan söz konusu olduğunda iki artı ikinin dört etmeyeceği yolundadır.

“Diyelim, gerçekten günün birinde bütün istek ve kaprislerimizin formülü bulunurse; daha doğrusu isteklerimizin neye bağlı olduğu, hangi yasalara göre oluştuğu, nasıl geliştiği, değişik durumlarda ne gibi yönler aldığı üstüne kesin matematik formülleri ortaya çıkarılsa... O zaman, işte o zaman insanlar belki de isteklerinden vazgeçecekler, hem de yüzde yüz vazgeçeceklerdir. Çizelgeye bakarak istemenin ne tadı kalır? Bundan başka insan, insanlıktan çıkıp bir org vidasına ya da bunun gibi bir şeye dönecektir. Çünkü isteği, iradesi olmayan, istemeyi bilmeyen insan vidadan başka nedir ki? Siz buna ne dersiniz? Bütün olasılıkları göz önüne alalım da, böyle bir şeyin olup olmayacağını bir düşünelim.”²⁴

²³ Dostoyevski, F:M. (2001). **a.g.e.** s. 34.

²⁴ Dostoyevski, F:M. (2001). **a.g.e.** s. 41.

18. yüzyıldan itibaren insanın ve toplumun matematiğin ve fiziğin yasaları ile anlaşılabilirliği, biçimlendirilebileceği, davranışlarının ve eğilimlerinin öngörülebilirliği inancıyla hareket edilmiştir. Bu inancın altında doğa bilimlerinin özellikle Newton fiziğinin ulaştığı başarının önemli etkisi vardır. Sosyolojinin kurucusu kabul edilen Auguste Comte 19. yüzyıla gelindiğinde Newton'un çekim yasasından 'o güzel yasa' diye bahsetmekte sosyal bilimlerin amacını da değişmez tek bir yasa bularak tüm toplumsal olguları insan eylemlerini açıklayabilmek olarak belirlemektedir. Bu anlayış toplum mühendisliğinin yolunu açarak 20. yüzyıldaki büyük savaşların teorik zeminini oluşturmuştur. Dostoyevski'nin yaşadığı dönemdeki Rus toplumu da bu pozitivist bilim anlayışının etkisi altındadır. Bunu Yeraltı adamı 'insan piyano tuşu değildir' diye göğüsleme çabasındadır.

"İnsanın bütün işi gücü, sanırım, vida değil insan olduğunu her an kendisine kanıtlamaktır. Bu uğurda başı belaya girecekmiş, gerekirse mağara adamına dönüşecekmiş, viz gelir ona..."²⁵

Yeraltı adamının yaşadığı şehir olan Petersburg cetvelle tasarlanmıştır ve bu tasarlama toplumsal eğilimler insanın arzu istek beğeni ve eğilimleri dikkate alınmamıştır. Böyle bir anlayışla kurulan kent içindeki insanları sıçan gibi Yeraltına indirme potansiyeline sahiptir. Gerek mimarının gerekse toplumsal alanın pozitivist bilim anlayışı ile oluşturulması ile nihilist insanın ortaya çıkması arasındaki ilişki Dostoyevski'nin Yeraltı adamındaki asıl meselesidir. İlaveten belirtmek gerekir ki Dostoyevski'nin batı aydınlanma felsefesi etkisindeki Rus toplumunun aydınının içine düştüğü değerler alanı ile ilgili kaygıları diğer eserlerinde de araştırılıp anlaşılmaya devam edecektir. Yeraltı adamının sürüden ayrı kalma çabasını, bilincin yükü altındaki inlemesini; herkes beraber o ise yalnız şeklinde bir eksiklikmiş gibi değerlendirmek yanlış olmasa da konunun özüne uzaktır. Çünkü binlerce yıldır Çar'ın otoritesi ile yönetilen ve Çar'ı baba gibi kabul eden Rus insanının tümünün olmasa da bazılarının-aydınlarının-özgürlüğü tanımalarının ve bu

²⁵ Dostoyevski, F:M. (2001). **a.g.e.** s. 46.

özgürlüğün üzerine değerleri bulup yerleştirmelerinin başkada yolu yoktur. Bu nokta elbette tartışmaya açıktır, bununla birlikte asıl tartışmaya açılması gereken Yeraltından çıkıldığında ne olduğudur. Çıkamayanların olduğunu hatta büyük bir çoğunluğun çıkamadığını kabul etmek mümkündür. Ancak bu çıkanların İvan Karamazov, Raskolnikov, Stavrogin, Krilov, vs. olduğunu iddia etmekte Dostoyevski eserlerinin bütünlüğünü ve bağıntılarını anlamak açısından bize sağlam bir perspektif sunacaktır.

2.4. CİNLER

2.4.1. Cinler'i Ortaya Çıkaran Tarihsel ve Toplumsal Gerçeklikler

19.yy. Rusya'sı bir yanıyla, batı modernleşmesi peşindedir. Bir yandan da bu batı anlayışı ile toplumsal doku arasındaki çelişkilerle baş etme çabasıdadır.

*"19. yüzyılda Rusya, çok karmaşık ve çelişkilerle dolu bir toplumsal, siyasal yaşama sahip olduğu kadar, aynı zamanda, .siyasal-devrimci bir arenadır da. Bir yanda Belinski, Dobrolyubov ve Çernişevski gibi devrimci-demokratlar, bir yanda Slavcılar, bir yanda Batıcılar, bir yanda Petraşevski Çevresi, bir yanda 'Rus sosyalizminin sözcüsü Herzen ve Ogaryov, bir yanda Lavrov, Tkaçyev ve Mihaylovski'nin popülist ideolojileri, bir yanda Bakunin ve Kropotkin'in anarşizmi..."*²⁶

Dönemin Avrupa'sında çok güçlü bir Alman etkisi vardır bu etkiye özellikle Fransa kendi düşünsel ve felsefi altyapısından hareketle karşı koyup bir denge oluştururken Rusya' düşünce alanındaki rahatlıkla cirit atabileceği bakir bir alan durumundadır.²⁷ Bu düşünce alanındaki geçirgenliğine ilaveten 19.yy.daki toplumsal hareketliliği hesaba katmak gerekir. Bu hareketlilik

²⁶ Camus, A. (1994). **Ecinniler**. Can Yay. İstanbul. s. 5.

²⁷ Camus, A. (2010). **Başkaldıran İnsan**. Can Yay. İstanbul. s. 193-194.

yerine göre batı düşüncesi etkisinden daha önemli olmuş yerine göre de bu batı düşüncesinin yayılıp gelişmesi için zemin hazırlamıştır. Örneğin 1863'te Rusya'nın serfliği kaldırması ortaya; kendisine toplumsal düzlemde yeni bir yer bulma çabasına giren insan yığınlarını çıkarmıştır buna ilaveten aynı dönemde batı modeli aydın yetiştirme kaygısını eklersek toplumsal ve siyasal alandaki sıkıntılar daha anlaşılır olacaktır.

Bu toplumsal ve siyasal düzlemdeki hareketliliği anlamak için Osmanlı tarihide bize önemli açılımlar sunabilir. 19.yy Osmanlı siyasi hayatı da çağın gelişmeleriyle uygun bir düzen arama peşindedir; jön Türkler, İslamcılar; batıcılar, genç Osmanlılar gibi siyasi oluşumların derdi batı ulus devlet modeli ve bireyin siyasi bir özne olarak ortaya çıkması karşısında var olan imparatorluk yapısının ve bu yapıya dayalı tebaa anlayışının yetersizliğiydi. Hâlbuki batı Avrupa modern felsefe ve bu felsefe anlayışı ile paralel siyasi gelişmelerin özellikle de Fransız ihtilalinin etkisi ile siyasi erkle halk arasındaki ilişkiyi tebaadan çıkarıp yurttaş, vatandaş zemini üzerine oturtmuştu. Bu alana birde teknolojik gelişmelerin beraberinde ortaya çıkan hayat kalitesindeki belirgin artışı eklediğimizde batı'yı model alma çabasının kaçınılmaz ve temel bir çaba olacağı daha anlaşılır hale gelecektir. Rusya'da da Osmanlıya benzer gelişmeler olmakta idi. Ancak bu benzerlikler Rusya'nın kendi tarihsel toplumsal dinamikleri ile bağlantılı farklılıkların gözden kaçırılmamasına zemin hazırlamamalıdır. Rusya' Osmanlı arasındaki kurulan bu ilişki sadece Avrupa aydınlanma düşüncesinin yaşanılan çağ üzerindeki tartışılmaz etkisine dikkat çekmek içindir.

Ayrıca nihilizmle bağlantılı olarak; Rus Ortodoks kilisesi ile roma Katolik kilisesi arasındaki ilişki ve bu ilişkiye dayalı çatışma da Müslüman ağırlıklı bir nüfusa sahip Osmanlı ile tamamen farklı dinamiklere sahip olduğunun en bariz örneğidir.

Dostoyevski'de bir yanıyla zamanını aşan bir dehaya sahip olsa da diğer yandan herhangi bir yazar gibi çağının çocuğudur. O dönem

Dostoyevski edebiyatı ile ilişkili olarak Rusya’da ki siyasal gelişmelere baktığımızda ciddi bir rahatsızlık ve kaynama görürüz.

2.4.2. Cinler’in Siyasal Bağlantıları

Bu siyasi gelişmelerle bağlantılı olarak Neçayev isimli bir Rus genci ‘Halkın Öcü’ adı altında bir örgüt kurar.

“Neçayev’in özgünlüğü kardeşlere uygulanan şiddeti doğrulamasıdır. Bakunin’le birlikte, Din Kitabı’nı ortaya koyar. Ama Bakunin, bir tür şaşkınlık içinde, kendisine yalnız düşlerinde var olan bir Avrupa Devrimciler Birliğini Rusya da temsil etme görevini verdikten sonra, Neçayev Rusya’yı gerçekten avucunun içine alır, kendi Balta Birliği’ni kurar, yasalarını da kendisi tanımlar. Burada, bir askerlik ya da bir politika eylemi için zorunlu olan gizli merkez kurulunu görürüz hiç kuşkusuz, herkes bu kurula koşulsuz olarak bağlı kalacağına ant içmek zorundadır. Ama Neçayev, kendilerine bağlı kimseleri yönetmek için şiddetten ve yalandan yararlanmanın önderlerin hakkı olduğunu benimsedikten sonra, devrimi bir asker devrimi biçimine sokmaktan da fazlasını yapar. Gerçekten de daha var olmayan merkez kurulunun yetkilisi olduğunu söylediği, girişmeyi düşündüğü eyleme çekingenleri de çekmek için bu kurulu sınırsız kaynakları bulunan bir kurul diye tanıttığı zaman, daha başlangıçta yalan söylemiş olacaktır. Devrimcileri ulamlara ayırmakla daha da fazlasını yapar. Ona göre, birinci ulamdan olanlar (yani önderler) ötekileri istediği gibi “harcanabilecek sermaye” olarak görme hakkını taşırlar. Tarihin bütün önderleri böyle düşünmüşlerdi belki de ama bunu söylememişlerdi. Ne olursa olsun, Neçayev’den önce hiçbir devrimci önder bunu bir davranış ilkesi olarak benimsemeyi göze alamamıştı. O zamana değin hiçbir devrim, insanın bir araç olabileceğini yazmamıştı yasalarına. Eskiden beri, yürekliliğe, özveri anlayışına seslenilerek yandaş toplanırdı. Neçayev çekingenlere şantaj yapabileceği, yıldırabilecekleri,

güvenlerinde aldatılabilecekleri kararına varır. Düzenli bir biçimde en tehlikeli işlere itilirlerse, yalancı devrimciler bile işe yarayabilir. Ezilmişlere gelince, kendilerini temelli kurtarmak söz konusu olduğuna göre, daha da ezilebilirler. Onların yitirdiklerini, geleceğin ezilmişleri kazanacaktır. Neçayev, hükümetleri baskı önlemlerine doğru itmek, onun halkça en çok nefret edilen temsilcilerine hiçbir zaman dokunmamak gerektiğini, gizli birliğinde kitlelerin acılarını ve yoksulluğunu artırmak için elinden geleni yapmak zorunda bulunduğunu bir ilke olarak öne sürer.²⁸

Bu örgüt Bakunin tarafından desteklenmektedir. *“Bakunin ölçüsünde bilinmeyen, ondan daha gizemli ama konumuz açısından daha anlamlı olan Neçayev ne denli ileri götürülebilirse o denli ileri götürür yoksayıcılığın tutarlılığını. 1866’ya devrimci aydın çevrelerinde görünmeye başlar, 1882 yılında da karanlık bir biçimde ölür. Bu kısa zaman içinde, hep çekici bir insan olarak kalmıştır. Üniversiteliler, Bakunin, göç etmiş devrimciler, hatta yattığı zindanda da çılgınca bir kundakçılığa sokmayı başardığı gardiyanlar, herkes, herkes çevresindedir. Ortaya çıktığı zaman, kararını çoktan vermiştir. Bakunin’in kendisine düşsel görevler vermeye razı olacak ölçüde onun büyüüne kapılması, bu dizginlenmez insanda gerçekleştirilmesini öğütlediği, kendisi de olmak isteyip de yüreğinden kurtulamadığı için olamadığı kişiyi bulmasındandır. Neçayev, “haydutların yabancı evrenine, Rusya’nın bu gerçek ve biricik devrimci çevresine” katılmak gerektiğini söylemekle de, tıpkı Bakunin gibi ve bir kez daha, bundan böyle politikanın din, dinin de politika olacağını yazmakla da yetinmemiştir. Umutsuz bir devrimin acımasız keşişi olmuştur; desteklemeye karar verdiği kara Tanrısallığı yaymayı, onu en sonunda başarıya ulaştırmayı sağlayacak öldürücü düzeni kurmak Neçayev’in en belirgin düşüydü.²⁹*

Neçayev tüm yerleşik kuralların, ahlaki değerlerin yıkılmasını savunmaktadır. Onun için var olan değer alanının yıkılması için yapılacak her

²⁸ Camus, A. (2010). **Başkaldıran İnsan**. Can Yay. İstanbul. s. 196-197

²⁹ Camus, A. (2010). **Başkaldıran İnsan**. Can Yay. İstanbul. s. 193-194.

eylem ahlakidir. Örgüt beşer kişilik olmak üzere yapılacaktır. Örgüt içinde İvanov adlı bir Rus genci Neçayev'in yöntemlerine karşı çıkar ve diğer dört kişi tarafından öldürülür. 1869 yılında gerçekleşen bu olay Dostoyevski'nin cinler romanının üzerine oturacağı zemini oluşturur. Neçayev romanda Pyotr Verhovenski, İvanov ise Şatov karakteri ile ifade edileceklerdir. Romanda Dostoyevski'nin kurgusal kahramanları olan Stavrogin ve Kirilov nihilizmle bağlantılı olarak incelenecek kahramanlardır. Pyotr nihilist bir karakter olarak alıp almama konusunda bir çelişki yaşarız çünkü nihilizmi çeşitli şekillerde amaçları için kullanan bir özelliğe sahiptir. Son kertede Pyotr'u siyasi bir nihilist olarak kabul etmek gerek romandaki kahramanın eylemlerine gerekse tarihsel bir kişilik olan Neçayev'in politik kişiliğine uygun düşmektedir. Şatov ise bir dönem nihilist olmakla birlikte nihilizmden çıkma çabasında olan kahramandır. Stavrogin'in nihilizmi yaşam biçimi ile ilişkiliyken Kirilov'un nihilizmi felsefi bir nihilizmdir ve Kirilov nihilist literatür de ilgi çekici bir yere sahiptir.

2.4.3. Domuzlara Giren Cinler

Romanın ismi incelemeye çalıştığımız nihilizm konusu ile önemli bir bağlantıya sahiptir. İncil den Dostoyevski'nin eserin girişine koyduğu alıntı aynı zamanda eserin ismini de belirler.

“Orada, dağda büyük bir domuz sürüsü otluyordu. Cinler ol kişiden çıkıp domuzlara girdiler. Sonra gidip uçurumdan aşağı atladı sürü. Boğuldu. Çobanlar bu olayı görüp koştular, köylülere haber verdiler. Halk koşup geldi.

Biraz ötede, dağda içinden kötü ruhların çıktığı ol kişioğlunu giyinmiş kuşanmış, akli başında, İsa'nın ayakları dibinde oturur bulduklarında dehşete kapıldılar. Olanları görenler görmeyenlere, içine kötü ruhlar girmiş ol kişioğlunun nasıl kurtulduğunu anlattılar.”³⁰

Romana ismini veren incilin bu söylemi, romanın olay örgüsü içinde tekrar kullanılacaktır.

³⁰ İncil. Luka 8-9. s. 137-138.

Gerek bu İncil söyleminde gerekse romanın isminde kullanılan cinlerin anlamını biraz daha araştırmamız gerekir. Türkçeye yapılan çevirilerin bazılarında romanın ismi ecinnilerken bazı çevirilerde cinler şeklindedir. Henry Troyat Dostoyevski adlı inceleme eserinde Fransızcaya yapılan eser isminin doğru olmadığını ifade eder.³¹ Türkçeye yapılan çevirilerde ecinniler özel bir durumu işaret etmeyip cinlerin bir telaffuzu olarak düşünülmelidir (örneğin; recep, irecep gibi). Ya da Arapça etkisiyle belirlilik takısı olan 'el' in kullanımı sonucu eserin ismi 'el cin' den hareketle ecinniler olmuştur. Sonuçta 'ecinni' bildiğimiz cinden farklı bir şeyi anlatmamaktadır. Ortaçağ boyunca incilin ilgili söyleminin şeytan çıkarma ayinlerinde kullanılan bir işleve sahip olduğunu düşündüğümüzde insandan çıkıp domuzlara girenlerin şeytanlar olduğu yorumunu yapabiliriz.

Bunlara ilaveten İslam inancına bakarsak; İslam inancında cinleri iyi özelliğe ve iyi işlevlere sahip olanlarının da bulunduğunu görüyoruz. Kur'an-ı Kerim Cin Suresi 11.Ayet: *"Şüphesiz ki cinlerden, iyi olanlar da var daha aşağı mertebede olanlar da. Hepimiz ayrı yollar tutmuştuk."*³² Şeklinde durumu ifade etmektedir. Oysa romanda söz konusu edilen varlıkların iyi işlev taşıdığını söyleyemeyiz. Eserin İngilizce ismi ise Demons şeklindedir. Daimon Antik Yunan'da genel olarak ruhlar anlamına geliyor ve tanrılara yakın bir yere konumlandırılıyordu. Ancak zaman içinde Angelos (haberci) kelimesi iyi anlam kazanırken Damenon musallat olan kötü ruhlar olarak tanımlanmıştır kısacası gerek İncil'deki cinleri gerekse romana ismini veren ecinnileri; musallat olan şeytanlar olarak kabul etmemiz daha akla yakın görünmektedir. İncil'de adama musallat olan şeytanların romandaki işlevleri Dostoyevski'nin temel kaygısı olduğu gibi bizimde çözümlenmeye çalışacağımız ana eksen olacaktır.

³¹ Troyat, H. (2000). **Dostoyevski**. Cem Yay. İstanbul. s. 391.

³² **KUR'AN-KERİM**, Hikmet Neşriyat A.Ş. İstanbul. s. 573

2.4.4. Liberalizm ve Nihilizm İlişkisi

Dostoyevski'ye göre Rusya'ya musallat olan liberalizmdir. Romanda liberalist olan Stepan Trofimoviç, bu işlevle kurgudaki yerini almıştır. Romanın sonlarında başını alıp giden ve Rusya'nın bir köyünde, kendisini ölüm döşeğinde bulan Stepan Trofimoviç'e Dostoyevski romanın ve kendisinin asıl meselesini söylettirir. Bunları söylerken yanında köy köy dolaşıp İncil satan dul Sofia Matveyevna vardır. İncil satıcısı bu kadından Trofimoviç, incilin domuzlara giren cinler bölümünü okumasını ister. Matveyevna okur.

Bu eski liberal, yaşamı boyunca kendisine bile inandırıcı gelmeyen büyük laflar eden bu adam; ölmeden önce Rusya'yı bulup inanmak ve rahata ermek peşindedir. Dostoyevski eserlerinde huzurun Rusya' da Rus insanında Rus toprağında olduğu inancını vermeye çalışırken Rus olandan uzaklaşmış olmanın şeytana davet olduğunu söyleme derindedir. Bu kaygıyla esere koyduğu karakterlerden biriside Karmazinov'dur. Karmazinov'da Stepen Trofimoviç gibi eski liberallerdendir.

“Dostoyevski'nin diğer romanlarından farklı olarak Ecinniler'de karikatür öğeleri çoktur. Kurbanların en ünlüsü, tek karşılık verebilecek durumda olanı Turgenyev'dir. Acı bir eleştiridir bu. Dostoyevski, Karmazinov'un kişiliğinde, rakibinin görünüşünü ve tavırlarını alaya almış, edebi deyişinin yapmacık yanlarını gülünçleştirerek taklit etmiş ve Turgenyev'in gençliğinde fırtınadan korkup denizcilere, gözlerinde yaşlarla annesinin tek oğlu olduğunu

söyleyerek önce kendisini karaya çıkarmalarını yalvardığı yolundaki eski söylentiye yeniden ortaya çıkarmıştır. Turgenyev bu hakaretlere pek aldırmamış göründü. İşin tuhafı, Turgenyev'in en şiddetle reddettiği şey karikatürün bizce en doğru ve az saldırgan olan yanıydı. Dostoyevski'ye göre, Turgenyev gibi yarı- Avrupalılaşmış Rus liberallerinin, nihilistlere karşı durumu geçen asrın ülkücülerinin durumu gibiydi; ve Karmazinov, Stephen Trifimoviç gibi, inançtan çok gösteri nedeniyle nihilistlere yakınlık duyan biri olarak gösterilmişti.³³

Buna ilaveten Karmazinov'un bencil kendi üstüne kapanıp kendi yüceliğinin bunaltıcı havasında boğulan kişiliği ile ilgili eser boyunca dokundurmalar görülmektedir.

“Geçen yıl bir dergide, en güzeli yaratma, felsefe yapma çabasıyla yazılmış bir yazısını okumuştum. İngiltere kıyılarında bir yerde tanık olduğu bir geminin batışını anlatıyordu. Her şeylerini yitiren insanların kurtarılıklarını, boğulanların cesetlerinin denizden çıkarılışını görmüştü. Oldukça uzun, kalabalık sözlü bir yazı. Kendisini öne sürmek amacıyla yazılmıştı yalnızca, belliydi bu. Satırların arasında yazarın şöyle fısıldadığı duyuluyordu sanki: “Benimle ilgilenin yalnızca, o anda nasıldım, ona bakın. Burada anlatılan deniz, kasırga, kayalar, parçalanan geminin kalıntıları neyinize gerek? Güçlü kalemimle yeterince anlattım size bütün bunları. Ölü kolları arasında ölü çocuğunu sıkı sıkı tutan şu boğulmuş kadınla ne diye ilgileniyorsunuz? İyisi mi, bana bakın siz. Bu görünümüne bakmaya dayanamayıp arkamı döndüğüme bakın. İşte, arkam dönük duruyorum; bakın, dehşet içindeyim, dönüp boğulanlara bakacak gücüm yok; gözlerimi kapıyorum sıkı sıkı söyleyin, bu daha ilgi çekici değil mi?” Karmazinov'un bu yazısı üzerine düşüncelerimi Stepan Trofimoviç'e söylediğimde doğrulamıştı beni...”³⁴

Karmazinov batı hayranı rus yazar Turgenyev'in romanda karikatürize edilmiş halidir. Turgenyev (1818-1883) Dostoyevski'ye göre; kendi kültürüne yabancı hatta kendisini vazgeçilmez ulaşılmaz gören batı bencilliğini bünyesinde taşıyan bir kişilik özelliğine sahiptir.

³³ Carr, E.H. (1990). **Dostoyevski**. İletişim Yay. İstanbul. s. 208-209.

³⁴ Dostoyevski, F:M. (2012). **Cinler**. 17. Baskı. İletişim Yay. İstanbul. s. 90.

Nihilizm kavramının ilk kez kullanıldığı Babalar ve Oğullar romanı Turgenyev'in dir. Romanın nihilist kahramanı Bazarov Dostoyevski'nin Yeraltı adamının tam karşısında yani insan için doğa bilimlerinin yasalarının gerekli olduğunu onun dışındaki herşeyin saçma olduğunu savunmaktadır.

*"Rus insanı için iyi olan tek şey, kendisiyle ilgili hep kötü şeyler düşünmesidir. Asıl önemli olan, iki kere ikinin dört ettiğidir, gerisi zırva."*³⁵

Yeraltı adamı: 'iki artı iki insan dünyasında dört etmez', derken insanın nesneleştirilmesine karşı çıkmaktaydı. Oysa bazarov kültür bileşenlerini yadsıyıp insanı matematik bir nesne olarak görmek peşindedir.

*"- Bizleri yöneten, yararlı olduğunu kabul ettiğimiz şeylerdir. Günümüzde en yararlı olan şey yadsımadır, biz de her şeyi yadsıyoruz."*³⁶

Bazarovun doğa bilimlerine dayalı bu anlayışının gittiği yer toplum mühendisliğidir.

"- ...İnsanlar bedensel yönden de, ruhsal yönden de birbirine benzer: Her birimizin bir beyni, bir dalağı, bir kalbi vardır, ciğerlerimizin yapısı da aynıdır. Ruhsal yapımızda hemen hepimizde aynıdır: görünüşteki küçük farklılıkların bir anlamı yoktur. Bir tek insanı ele alıp incelemek ötekilerin tümüyle ilgili karar vermek için yeterlidir. İnsanlar ormandaki ağaçlar gibidirler. Hiçbir bitkibilimci her akağacı tek tek incelemeye kalkışmaz.

...

*- ...Bedensel hastalıkların az çok nereden kaynaklandığını biliyoruz; ama ruhsal hastalıklar kötü eğitimden, çocukluktan başlayarak kafalara doldurulan gereksiz bir sürü şeyden, sözün kısası, toplumdaki bozukluklardan oluyor. Toplumu düzeltin, bu hastalıklar kalmayacaktır."*³⁷

³⁵ Turgenyev, İ.S. (2012). **Babalar ve Oğullar**. Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul. s. 54.

³⁶ Turgenyev, İ.S. (2012). **a.g.e.** s. 62.

³⁷ Turgenyev, İ.S. (2012). **a.g.e.** s. 104.

Turgenyev Bazarov'un Rus kültürüyle olan uyumsuzluğunu, Dostoyevski gibi bir tehlike olarak görmemiş zaman zaman eleştirse de Bazarov'un tarafını tutmuştur. Bazarov'un annesi ve babası ile olan ilişkisindeki katı tutumu okuru biraz rahatsız eder. Ama romanın sonunda Bazarov hastalanıp öldüğünde yine de romanın okurları; Bazarov'a karşı olumsuz duygulanım içinde değildiler

Turgenyev kendi anlayışı içinde Rus kültürüne karşı durup batılı gibi olmayı ve özellikle de Almanların pozitif bilimlerdeki becerisinden etkilenip, bu bilimlere göre toplumsal bir düzen oluşturmayı destekler görünmektedir. Kahramanı Bazarov Rus kültürünün ozanı olarak kabul edilen Puşkin'i okuyan Nikolay Petroviç'in geri kafalı olduğunu bir Alman fizikçisi olan *Büchner*'in *Madde ve Kuvvet*'ini okuması gerektiğini ifade etmektedir. Turgenyev'in Bazarov'un bu tutumunu katıksız desteklediğini söylemek Turgenyev'e haksızlık yapmak olur. Desteklememişse de kültürel dünyanın matematiksel bir ilke gibi algılanmasının tehlikelerini gösterememiştir. Eserin sonunda Bazarov okurun gözünde kendisinden başka kimseye zararı olmayan talihsiz ve aydın bir genç olarak kalmaktadır. Dostoyevski ise tam da bu noktada batı aydınlanmasının etkisinde kalarak toplumu düzenlemeye çalışan bu aydınların kültürü matematiksel sayıya indirgemelerinin yaratacağı tehlikeleri göstermek peşindedir. Turgenyev'in talihsiz Bazarov'u; Dostoyevski için rusyaya giren cinlerdendir.

2.4.5. Nihilist Yaşam: Stavrogin

Rus toprak soylusu ve general karısı olan Varvara Petrovna'nın oğlu olan Stavrogin hiçbir değer, ahlaki ilke, toplumsal kural tanımıyor olmasıyla belirginleşir. Yapmış olduğu şeyler akli dengesinin yerinde olmadığı yönünde

düşünülmesine neden olur. Prens olmasına karşılık bir iddia üzerine akli dengesi yerinde olmayan topal hizmetçi bir kızla nikâhlanır. Şehrin önde gelen soylularından birisini burnundan tutup sürükler. Valinin kulağını ısırır. İçinde yaşadığı toplumda yaptıkları sıradan bir insanın hayal edemeyeceği şeylerdir. Kurallara olduğu kadar ölüme karşı olan tavrı da küstahçadır. Her an ölebilir, öldürebilir. Bir düello sırasında rakibinin önünde korkusuzca durur. Kendisi bilerek rakibine nişan almaz. Rakibinde yaratmış olduğu önemsenmeme duygusu çevresinde yarattığı belli başlı duygulardandır. Önemsemediği sadece rakibinin varlığı değil kendi hayatıdır. Bu radikal umursamazlığına ilaveten en çarpıcı özelliği çok yakışıklı bir erkek olmasıdır. Bu iki özellikten dolayı karşılaştığı kadınlar Stavrogin'e hem ruhlarını hem bedenlerini vermekten çekinmezler. Stavrogin'in eylemlerine engel olacak hiçbir ahlaki ilke toplumsal norm yoktur. Kiracı olarak kaldığı evin on iki yaşlarındaki kızını taciz eder ve devamında kızın intihar edeceğini anlamasına karşın müdahale etmez.

Stavrogin kişiliğinin ortaya çıkmasındaki süreçte çocukken öğretmenliğini yapan Stepan Trifimoviç'in etkisini Dostoyevski özellikle hissettirir. Bu etki Rusya'ya giren cinleri anlamak açısından kritik bir değere sahiptir. Stavrogin karakteri bu etkinin romana katılmasıyla geçmişin radikal liberalistleri ile romanın geçtiği süreçteki nihilistler arasındaki ilişkiyi kurar. Liberalizm nihilizmin Rusya'da oluşumu ve gelişimi işlevini yüklenmiş olur. Nihilist yaşamın örneği Stavrogin ile birlikte Stepan Trifimoviç'in çocukken terk ettiği oğlunun anarşizmi savunan Pyotr olması bu tespiti güçlendirir. Ayrıca nihilist çevrenin içinden çıkma çabasında olan Şatov'da Stavrogin'le birlikte Trifimoviç'in öğrencisidir.

Stavrogin'in bu kayıtsızlığına rağmen değişik çevreler tarafından kurtarıcı gibi görülmesi ilgi çekicidir. Bir yanda tüm düzeni alt üst etme çabasındaki Pyotr Verhovenski; Stavrogin'i geleceğin çareviç İvan'ı olarak görür. Diğer yandan da Pyotr Verhovenski'nin yöntem ve anlayışına karşı koyan Şatov tam zıt tarafta yer almasına rağmen Rusya'nın kurtuluş

umudunu Stavrogin'e bağlar. Şatov'un Stavrogin'e attığı tokadın nedeni Şatov'un bu umudunun, Stavrogin'in Pyotr'un eylemlerini; kayıtsızlığının doğal bir sonucu olarak desteklemiş olmasından dolayıdır. Tokadın atıldığı anda ortamda bulunanların bunun nedenini Şatov'un karısı ile Stavrogin arasındaki ilişkiye bağlamaları doğru bir çıkarım değildir.

Stavrogin'i daha fazla anlayabilmek için öğretmeni Stepan Trifimoviç'e dönmek gerekir. Dostoyevski'nin romanın ilk sayfalarında belirttiği gibi Trifimoviç kendini cüceler arasında yaşayan dev gibi görmektedir. Avrupa'dan dönmüş üniversitede ders vermiş ancak bu görevi çok çabuk sona ermişti. Bir süre sonrada Varvara Petrovna'nın oğlunun öğretmenliğini üstlenmiştir. Stavrogin'in nihilist bir kişilik olmasında kendini dev sanan ve buna içten inanan ülkesi için çok şey yaptığını düşünen sitem dolu alingan bu tarihsel kişilik Dostoyevski açısından da önemlidir.

“Stepan Trofimoviç'in, çocuğu eğitmeyi üzerine almaya razı olmasının bir nedeni de, ilk karısından kalan çiftliğin, - pek küçük bir çiftlikti bu-, Stavroginlerin kent dışındaki büyük çiftlikleri Skvoreşniki'nin hemen bitişiğinde olmasıydı. Bundan başka, kendisine ayıracakları sakin çalışma odasında üniversitedeki güçlü çalışmalarını bırakmadan huzur içinde istediği kadar bilimle uğraşabilecek, kendisini bilime adayabilecek, ulusal dilbilimi pek derin araştırmalarla zenginleştirebilecekti. Araştırma filan yapmadı. Bu yüzden de, ömrünün sonuna kadar, halk ozanının söylediği gibi,

*Sitem dolu
Duruyordun yurdunun karşısında
Liberal ülkücü.*

Yirmi yılı aşkın bir zaman “sitem, dolu” yaşayıp gitmesi olanağı çıktı ortaya.

Ama halk ozanının sözünü ettiği kişi, bu işi, can sıkıcı olmakla birlikte, isteseydi ömrünce gösteriş olsun diye yapabilirdi. Bizim Stepan Trofimoviç'in ise bu gibi kişileri örnek alarak, ayakta durup gösteriş yapmaktan yorulduğu için sık sık yan geldiği oluyordu. Yan yatarak da olsa, doğrusunu söyleyeyim, sitemlerle doluydu. Bu da kentimiz için yetiyordu. Kulüpte oyun masasının başında kâğıt oynarken görmeliydiniz onu. Her tavrıyla, “Evet, oturdum, kâğıt

oynuyorum sizinle işte!” der gibidir. “Olacak şey mi bu yani? Bunun suçu kimin? Çalışmalarımı kim aldı elimden, kim buralara düşürdü beni? Eh, adın batsın, Rusya!” Sonra kibar bir tavırla maça kozunu oynardı.”³⁸

Trofimoviç'in öğretmenliği sürecinde Stavrogin'le kurduğu iletişim roman içinde çok geniş yer tutmasa da oldukça etkilidir. Bu iletişim özünde kendi dışına çıkamayan üretemeyen yaşadığı toplumdan uzak bir Rus liberalinin iç dünyası ve bu dünyayı eline geçirdiği bir çocuğa nasıl aktardığını anlatır. Dostoyevski bu yanına rağmen okurun Trofimoviç'i suçlamasını engeller üstelikte onu acınacak bir karakter olarak sunmayı başarır zira asıl derdi kişilerin ötesine geçip yaşanan karmaşa ortamını ifade edebilmektir. Bu nedenle de kahramanlarını toplumun taşıyıp rahatlayacağı günah keçilerine dönüştürmek istemez.

Stavrogin ile Şatov arasında geçen konuşma Stavrogin'in nihilizminin karakterini anlamamız açısından önemlidir. Şatov, Stavrogin'e:

- Tanrıtanımazsınız, çünkü beyefendi evladısınız, son beyefendi evladı! İyi ile kötü anlayışınızı yitirdiniz, çünkü ulusunuzu tanıyamıyorsunuz artık... Yeni bir kuşak doğuyor ulusun bağrından, ama hiç tanıyamıyorsunuz onu. Ne siz, ne baba oğul Verhovenskiler, ne de ben tanıyoruz...”³⁹

Stavrogin, Şatov'un da ifade ettiği gibi 'inanırsa inandığına inanmaz, inanmazsa inanmadığına inanmaz'. Stavrogin'in; Şatov'un kardeşi Darya Pavlovna'ya yazdığı mektupta Rusya'da kendini yabancı hissettiğini belirtirken aynı zamanda hiç kimseye ve hiçbir şeye bağlılığının yöneliminin olmadığını ifade etmektedir. Stavrogin'in nihilizminin özeti olabilecek ifade; 'iyilik yapıp bundan haz duyarken aynı anda kötülükte yapıp bundan da haz duyacağını belirtmesidir'. Stavrogin hayatla arasında bağ kurabilecek hiçbir değere sahip olamayacaktır. Eserin sonlarında intihar etmesinden hemen önce manastıra rahip Tihon'a gider. Bu görüşmede Tihon tanrı tanımazlığın

³⁸ Dostoyevski, F:M. (2012). **Cinler**. 17. Baskı. İletişim Yay. İstanbul. s. 18-19.

³⁹ Dostoyevski, F:M. (2012). **a.g.e.** s. 257-258.

da inancın bir aşaması olduğunu kabul ediyor olmasından olsa gerek; tanrı tanımazlık ile umursamazlık farkını göstermeye çalışır. Stavrogin için Tanrı tanıma ya da Tanrı tanımamanın birbirinden hiçbir farkı yoktur. Bu bağlamda Tanrı tanımama bir duruş kazandırabilecek ve Tihon'un işi daha kolay olacaktır. Bu kolay olan iş ise Stavrogin'in intihar edeceğini hissetmiş olmasından kaynaklı olarak, onu bu niyetinden vazgeçirmek yönündedir. Stavrogin Tihon'a Apocalipse'yi okuyup okumadığını ve 'Laodinskiy kilisesi meleğine yaz' kısmını anımsayıp anımsamadığını sorar. Tihon ezbere okur.

*"Laodinskiy Kilisesi meleğine yaz: Güvenilir, inanılır tanık Âmin böyle diyor. Yaptıklarını biliyorum. Ne soğuksun, ne sıcakkanlı: Ah, keşke ya soğuk olsaydın, ya sıcakkanlı! Ama biraz ılık kanlısın, ne yakıcısın ne de dondurucu. Çıkarıp atacağım seni bağrımdan. Çünkü zenginim diyorsun, param var, hiçbir şeye ihtiyacım yok, diyorsun, oysa mutsuz olduğunun, zavallı, yoksul, kör, iğrenç olduğunun farkında değilsin."*⁴⁰

İncilin vahiylere bölümünün üçüncü kitabında; kendini beğenmiş kilise topluluğuna (Vahiy 3 14-22) başlığıyla yer alan bölümün Stavrogin'le ilişkisi nihilist Stavrogin'i anlamamız açısından özel bir öneme sahip olmalıdır. (Apokalipsenin Türkçe karşılığı kıyamettir.) Stavrogin herhangi bir duyguya düşünceye ya da inanca bağlanamamaktadır. Tüm değerlerin onun için önemi aynıdır iyilikle kötülük onun için aynı değere sahiptir aslında tüm bunlar bir hiçtir. Tihon görüşmeleri boyunca Stavrogin'in hiç olarak kabul edemeyeceği bir duygu durumunu bulmaya çalışır. Stavrogin'in itiraflarını içeren yazısını öne sürerek bunların insanlar tarafından öğrenilmesini istiyorsanız demek ki içinizde pişmanlık var ve pişman olmanız hiç olmadığınızın işaret eder der. Amacı Stavrogin'i ya soğuk ya sıcak yapabilmektir. Stavrogin inanmadığını söylese soğuk olacak inandığını söylese sıcak olacak her iki durumda da her şeyin bir ve hiç olduğu umursamazlıktan kurtulacaktır.

⁴⁰ Dostoyevski, F:M. (2012). **a.g.e..** s. 672.

Nietzscheci bir anlamlandırmayla söyleyecek olursak herhangi bir yönelim onu aktif nihilizme yönlendireceğinden yeni bir değer alanı oluşturmasının yolu açılacaktır. Öfke bile duyuyor olsa bu umursamazlıktan çıkışı için tutunabileceği duygu durumu olacaktır. Yaptığı kötülükler; uç kötülüklerde olsa, duygu durumları; olumsuz anlamda uç duygularda olsa - nefret gibi kin gibi yinede bir yönelim bir bağlanma içerebileceklerdir. Oysa kötülükleri umursamazlığının sonucudur. Neticede Tihon, Stavrogin'in hayata karşı kayıtsızlığını bozabilecek herhangi bir duygu durumuna ulaşamaz.

Nietzscheci anlamlandırmayla bağlayacak olursak Stavrogin mutlak pasif nihilisttir. Ve intihar eder. İntiharı da herhangi bir yönelim içermez yaşam ya da ölüm onun için birdir. Hayatı da ölümü de umursamadığından bunlar bir değer içermediğinden intihar etmiştir. Nihilist Krilov'un intiharı ile en önemli farklılıkta buradadır çünkü Krilov'un bir amacı vardır. O amaç mutlak özgürlüktür.

2.4.6. Felsefi Nihilist Krilov

Romandaki diğer kahramanların aile bağları, geçmişleri, duygusal dünyaları ile ilgili azda olsa bilgimiz olsa da Krilov ile ilgili hemen hiçbir şey bilmeyiz. Şatov'la Amerika yolculuğu hariç Krilov sanki bir meçhulden gelmiş gibidir. Edebiyatta ilgi çeken bir kişiliktir ve Dostoyevski'nin karakter yaratma becerisinin en iyi örneklerindedir. Diğer kahramanların aksine mesleği roman boyunca vurgulanır. Krilov'un mesleğinin mühendis olduğunu biliriz ama diğer kahramanların meslekleriyle ilgili net bir bilgimiz oluşmaz. Romanın ana eksenlerinden birisi de Krilov ve Krilov'un intiharının mantıksal temelleridir.

Dostoyevski Krilov'un mesleği ile intiharı arasında bir ilişki kuruyor olmalıdır çünkü ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz gibi Krilov'un

intihar gerekçesi olarak kurduğu mantık, çok mekanik bir mantıktır. Roman boyunca intihar etmeyip çözüm üretebileceği yönünde okurda bir duygu oluşmaktadır. Bu duygunun oluşmasının sebebi ise Krilov'un Pyotr Verhovenski'nin oluşturduğu ve toplumun temelinden sarsacak kurgulara bağımsız kalabilmesidir. Bu intiharın eserin ana eksenlerinden olmasına, ilk anda anlam verilemeyebilir. Çünkü bir yanda akıp giden birbiriyle bağlantılı olaylar zinciri varken diğer yanda bu nedenselliğin dışında duran Krilov'un intiharı yer almaktadır. Krilov insanların neden intihar ettiklerini değil neden intihar etmediklerini soruşturur. Krilov'a göre sorun intihar değil yaşamı seçmek gibi görünmektedir. Krilov insanların intihar etmemesinin nedenini acıdan korkmalarına ve öbür dünya inançlarına bağlar. Krilov'a göre bu nedenler olmasa herkes intihar edecektir. Krilov'un kurduğu bu mantık dizgesine göre acı ve korkuyu aşan insan tanrı olacaktır.

*"... Yaşam baştan aşağı acı, korkudur. İnsan da mutsuzdur. Bugün her şey acı, korkudur. Bugün insan yaşamı seviyor, çünkü acı ile korkuyu seviyor. Böyle olagelmiş. Şimdi acıya, korkuya karşılık yaşam veriliyor; aldığımız nokta da burası. İnsan o insan olmadı henüz. Bir gün gelecek, insan bambaşka, mutlu, mağrur olacak. Her kime göre ölümle yaşamak bir olacaksa o olacak sözünü ettiğim yeni insan! Acı ile korkuyu kim yenerse Tanrı o olacak. Öteki Tanrı ise olmayacak."*⁴¹

İlk anda Krilov'un bu mantık dizgesi Schopenhauerci bir yaklaşım gibi görünür yani istencin ortadan kaldırılmasının ancak ölümle mümkün olduğu (ya da istenci körelten yaşamı 'hayır'layan inanç sistemleriyle) irade sahibi varlık kalmadığında mutsuzluğun ortadan kalkacağı yönündeki kötümser görüşe uygun gibi görünür. Ancak öyle olmadığı gibi tam da zıt tarafta durmaktadır. Çünkü Krilov yaşamı ve insanları çok sevdiği için intihar etmek istemektedir.

Ancak Krilov'u yaşamı yücelten 'evet'leyen ve üst insana götüren Nietzscheci bir çizgide de göremeyiz. Değerleri değerden düşürmüş olması

⁴¹ Dostoyevski, F:M. (2012). **a.g.e..** s. 118-120.

ve nihilist olması bağlamında Nietzsche ile bir süre yol almış olsa da yolları ayrılacaktır çünkü yeniden değer yaratmak yerine intiharı seçer. Bu noktada Nietzscheci bir tartışmaya gidecek damar da yok değildir. İntiharın da bir değer olduğu ve Krilov'un yeni bir değer alanı oluşturmak için intihar ettiği düşünülebilir, ancak tam da bu noktada Nietzscheci görünen yaklaşıma yine Nietzsche içinden bir tepki getirilebilir. Değer oluşturmanın topluma kendini feda ederek bir değer alanı yaratma şeklinde olmadığı bunun yine bir sürü oluşturacağı anlayışıdır. Konuya birde Krilov'un intihar edip salt bağımsızlığı bulacağı ve insan-tanrı olacağı düşüncesi üzerinden yaklaşmak gerekir.

“- Tanrı varsa, her şey O'nun isteğine göre olur. O'nun buyruğundan dışarı çıkamam. Yoksa, her şey benim isteğime bağlı demektir, özgür olduğumu kanıtlamak zorundayım.

- Özgür olduğunuzu mu? Niçin zorunlusunuz buna?

- Her şey benim, buyruğuma bağlıdır çünkü. Tanrıyı öldüren, özgürlüğünü ilan eden bir insan, bunu en can alıcı noktada göstermek istemez mi? Mirasa konan bir yoksulun, kendisini o servetin sahibi olacak güçte görmediği için, altın dolu çuvala yaklaşmaktan korkmasına benzer bu. Özgürlüğümü ilan etmek istiyorum. Varsın yalnız olayım, ama yapacağım bunu.

- Yapın.

- Kendimi öldürmek zorundayım, çünkü özgürlüğümün doruğu kendimi öldürmemdir.”⁴²

Krilov'un kurduğu mantık dizgesinde Tanrının olmaması insanın Tanrı olduğu sonucunu doğurmaktadır. Krilov, tanrı-insan şeklindeki tanımlamaları kabul etmez ve düzeltir; insan-tanrı şeklinde ifade eder. Hıristiyan teolojisinde İsa tanrıydı ve insan olmuştu (yani 'tanrı- insan'dı). İnsan tanrı olabilmenin yolu kendinden vazgeçmekle mümkündür. Oysa Nietzsche'nin üst insanı kendinden vazgeçmeyip kendine dönen insandı. Nietzsche'nin kilise ile ilgili kaygıları Dostoyevski ile birbirine benzese de bu kaygılarının devamında ürettikleri anlayışlar birbirinden uzaktır. Nietzsche Sokrates ve Platon anlayışlarından itibaren süregelen; insanın arzu ve isteklerinin alt edilmesi ile erdemli olunabileceği anlayışına karşı çıkmış ve kilisenin bu mirası kendi

⁴² Dostoyevski, F:M. (2012). **a.g.e.** s. 601-603.

çıkarları için biçimlendirip, insanın yaşam alanını ortadan kaldırdığını savunmuştu. Merhamet kavramının ve komşunu sev buyruğunun insanı güçten düşüren anlayışları geliştirdiğini ifade ederek bunları değer olmaktan çıkarma yoluna gitmişti. Bunlar ancak sürü ahlakına hizmet ediyorlar diyerek üst insana gitmek için sürünün dışına çıkılması gerektiğini söylemekteydi. Bu anlayışta ötekinin yüceltilerek insanın kendi varlığının yadsınması yoktur. Oysa Dostoyevski'nin kahramanları kendini feda eden kahramanlardır. Kilise Dostoyevski içinde sorun teşkil eder ancak bu soruna Dostoyevski'nin yaklaşımının İsa'ya dönme çabası içerdiğini görmekteyiz. Bu çaba elbette pür bir inanç düzleminde gerçekleşmez Dostoyevski'nin kahramanları inançla inançsızlık arasında gidip gelir, kendi iç dünyası da bu iki uç arasındaki gerilimle baş etme çabasından kurtulamayan bir işleyişe sahiptir. Tam da bu noktadan hareketle Krilov'un intiharını anlamlandırmaya çalışmamız gerekir. Krilov kendisinden vazgeçmektedir. Nietzsche'nin değerlerin değerden düşmesi ile ortaya çıkan nihilizme getirdiği çözüm Yunanlıların trajik dönemi ile bağlantılı ve trajik dönem insanına geri dönmekle mümkündür. Oysa nihilizmin içine düşmüş olan Rusya' için Dostoyevski'nin çözümü İsa ya dönme yönündedir ancak bu İsa Katolisizm den arındırılacak olan İsa'dır. İsa insanları kurtarmak ve onlara özgürlüğünü vermek için çarmıhta ölmeyi seçmişti. Krilov'da özgür olduklarını göstermek için intihar etmeyi seçmektedir.

Krilov intihar eder. Krilov'un bu intiharının nihilist bir intihar olduğu açıktır. Nietzsche anlayışı ile söylersek Krilov aktif nihilisttir. Çünkü intiharı yeni bir değer alanı yaratma ile bağlantılıdır. Krilov için intihar bir son değil bir başlangıçtır. Bunun nasıl bir başlangıç olduğu açık değildir açık olamazda çünkü Krilov'un düşünceleri ve intiharının toplumsal siyasal alanlarla bağıntı açık bir şekilde kuramayız. Süreç felsefi bir düzlemde başlar ve biter.

Krilov'un intiharına Delikanlı romanındaki yaşlı ve iyi yürekli Makar Dolguruki'nin söylediği; 'hiçbir şeyin önünde eğilmeyen insan kendi yükünü taşıyamaz' söylemi bizi aktif ve değer alanı yaratma çabasındaki Krilov'a

değil nihilizmin batağına saplanarak kendi hayatını devam ettiremeyen Krilov'a götürür. Krilov'la ilgili bu kaygıyı Cinler'in Şatov'unun da taşıdığını görüyoruz. Karısı döndüğü ve doğum yapacağı gece Krilov'un özünde iyi bir insan olduğunu hisseden Şatov; *"-Krilov! Diye haykırdı. Krilov! eğer... eğer korkunç hayallerinizden vazgeçseydiniz, tanrıtanımaz, sayıklamanızı bıraksaydınız... Oh, ne iyi bir insan olurdunuz, Krilov!"*⁴³ Bu feryat Şatov'un kendi içinde yapmaya çalıştığı nihilizmden kurtulma çabasının da feryatıdır.

2.4.7. Nihilizme Karşı Koyma Çabası: Şatov

Rusya'nın içine düştüğü nihilizmin iki ana damarı Dostoyevski'ye göre Katolik kilisesi ve batı düşüncesidir. Dostoyevski Katolik kilisesi etkisinin Rus insanı için inanç alanı oluşturamayıp tam tersi Rus insanı ile inanç arasında bir yarıklık oluşturduğu kanaatindedir. Batı düşüncesi ise bireyi önceleyip bencilliğin gelişmesine hizmet etmektedir. Oysa Dostoyevski'nin hayal ettiği Rus toplumu bencillik değil kardeşlik zemini üzerine oturmalıdır. Kilisenin halka olan uzaklığını özellikle Karamazov kardeşlerde görürüz. Cinlerde de bunu izlek olarak fark ederiz ayrıca Rus insanının inanç temelli problemlerine çözüm aramak için başvurduğu falcıların bir örneği de eserde yer alır. Adı Semyon Yakovleviç'dir ve yarı deli bir falcıdır. Roman karakterlerinin bir kısmının eğlenmek için ziyaret ettikleri bu falcı saçma alakasız davranışıyla belirginleşir. Ziyaretçilerin yaptığı para bağışları bölge manastırının rahibinin başında beklediği kumbaraya atılır. Çayı çok seven Yakovleviç ziyaretçiler içinden seçtiği bazı konuklara da çay ikram eder bunu yaparken kimisine şekersiz çay verir kimisinin çayına ise çok fazla şeker kattırır. Bazı konuklar çay yerine şerbet içerken bazıları şekersiz çay içmek zorunda kalırlar.

Bazı ziyaretçilere küfreder bazılarını kovar. Bu gibi davranışlar ruh sağlığı yerinde olmayan bir insanı ortaya koymaktadır. Dostoyevski'nin bu

⁴³ Dostoyevski, F:M. (2012). **a.g.e.** s. 559.

deli falcıyı esere koymasının nedeni; bir yandan insanların inanç ihtiyaçlarının karşılanması açısından kilisenin yetersizliği ve deli bir falcı ile işbirliği yapıp bağış toplamasıyken diğer yandan da Rus insan ruhunun mistik içeriğe sahip inanca olan ihtiyacını göstermek içindir. Sonuçta inanç düzlemindeki problem Dostoyevski açısından temel problemdir bunu Karamazov kardeşlerin Zosima dede karakterini önemsemesinden de anlayabiliriz. İnanç ve düşüncenin yarattığı açmazda Dostoyevski nihilizmden kurtulmak için Rusya'ya sarılan bir karakteri eserine koyar. Şatov çözümlerini Rusya'da aramasıyla Dostoyevski'nin kendi duygularını da yansıttığı karakteridir. Şatov Rusya'nın anarşistlerin, sosyalistlerin, nihilistlerin kendi düşüncelerini, egolarını test ettikleri bir meydan haline getirilmesinden rahatsızdır. Şatov bunların derdinin Rusya olmadığını anlamıştır. Bu nihilistlerin Rusya'yı çok sevdiklerini büyük bir hararetle öne süren Stepan Trifimoviç'e; Şatov şöyle seslenecektir.

“- Ne Rusya'yı ne de halkı sevdiler! İnsan bilmediği bir şeyi sevemez. Onların da Rus halkından haberleri yoktu! Onların tümü, siz de beraber olmak üzere, Rus halkına göz ucuyla bakıyordunuz, özellikle Belinski! Gogol'e yazdığı mektup bile yeter bunu kesinlikle göstermeye. Belinski de Krilov'un Meraklı'sı gibi tuhaf şeyler müzesinde filli fark etmedi de, tüm dikkatini Fransa'daki sosyalist böceklerle çevirdi. Onlar üzerinde bir karara vardı. Ama gerçekte kafası hepimizden çok çalışkan bir insandı belki! Halkımıza göz ucuyla bakmanızdan başka, aşırı bir hafifseme, iğrenme ile ilgileniyordunuz onunla. Bunun tek nedeni, halk deyince aklınıza yalnızca Fransız halkının, hem de ancak Paris'te yaşayanının, gelmesi, Rus halkının öyle olmamasından sıkılmanızdı. Gerçektir bu! Halkı olmayanın Tanrısı da yoktur oysa! Şuna kesinlikle inanın ki, halkını anlayamayan, onunla bağlarını koparan insan bunu yaptığı ölçüde yurduna inancını yitirir, ya dinsiz olur ya da duygusuz bir odun! İşte bunun için siz de biz de ya can sıkıcı birer dinsiz, ya da duygusuz birer odundan başka bir şey değiliz! Siz de böylesiniz, Stepan Trofimoviç, hiç ayırmıyorum sizi! Sizin hesabınıza bile konuştum, bunu bilirsiniz!”⁴⁴

⁴⁴ Dostoyevski, F:M. (2012). **a.g.e..** s. 44.

Bu halk üzerinden tanrıya dönme çabası Şatov da tutarlı olarak devam eder. Kendisinin de içinde bulunduğu Pyotr Verhovenski'nin anarşistlerinin yöntem anlayışlarını eleştirip onun dışına çıkma çabasıdır bu çabası ölümüne neden olacaktır. Şatov konuşmalarında halkını sevmeyen, bu anarşist ve nihilistlerin temel duygularının nefret olduğunu belirtir.

“-Nefret de karışıktır burada; Rusya’da birden bir düzen değişikliği olsa (isterse onların özlemine çektikleri değişiklik olsun bu), ülke birden olağanüstü zenginleşse, mutluluktan herkesin gözlerinin içi gülse önce onlar mutsuz olurlar Nefret edecekleri, taş atacakları, hor görecekleri kimse kalmazdı o zaman! Onların ruhlarına işlemiş, hayvanca, sonsuz bir Rusya nefreti söz konusudur burada... Görünen bir gülüş altında gizlenmiş, dünya için dökülen görünmez gözyaşı yoktur burada! - Öfkeyle bağırdı: - Bu görünmez gözyaşları üzerine söylenen kadar yalan bugüne dek söylenmemiştir Rusya’da.”⁴⁵

Eserin genelinde Pyotr Verhovenski'nin çevresinde oluşan grup nefret duygusu ile eylemlerini biçimlendirir. Şatov'un kendisinin de içinde bulunduğu bu Neçayevciler'in başlangıçta toplumsal yapıyı daha iyi bir düzen kurulacağı beklentisiyle yıkmak istedikleri amacının da zamanla dönüşüm geçirdiğini görürüz. Artık nefret bir oyun haline dönüşür. Şatov bunu görmüştür ve bir anda Rusya'da her şey iyi olsa bile bu nihilistlerin mutsuz olacağını ifade etmiştir. Nihilizmin amaç olmaması gerektiği bizi Nietzsche'ye götürür. Amaç haline dönüşen nihilizm ve anarşizmin artık eğlenmek keyif almak için bir zemin oluşturduğunu görürüz. Şatov bu tehlikeyi görür kendisi halen tanrı tanımaz olmasına rağmen Pyotr Verhovenski den uzaklaşmaya çalışır. Şatov nihilist olmaktan çıkışı Rusya'ya inanarak gerçekleştirme çabasıdır. Bu düşüncesinin kökeni Stavrogin den etkilenmesine dayanır. Oysa Stavrogin'in bir şeye inandığı anda hem de ondan vazgeçtiğinin farkında olamayacak kadar budaladır Şatov. Stavrogin in daha önce kendisine söylediklerini hatırlatır. Bu hatırlatma özünde Katolik Hıristiyanlığa karşı çıkarak İsa'ya dönüşü içermektedir.

⁴⁵ Dostoyevski, F:M. (2012). **a.g.e..** s. 142.

“-Şu deyiminizi anımsıyor musunuz: ‘Tanrıtanımaz Rus olamaz’, ‘tanrıtanımaz, Tanrı’yı tanımamaya başladığı andan sonra Rus değildir artık’, anımsıyor musunuz? ... Roma Katolikliğinin Hıristiyanlık olmadığı görüşündeydiniz. Roma’nın, şeytanın üçüncü oyunuyla kandırdığı bir İsa’ya taptığını; bütün dünyaya İsa’nın, yeryüzünde bir krallığı olmadan yeryüzünde duramayacağım bildirerek ortaya yalancı bir İsa çıkardığını, böylece de Batı dünyasını yok olmaya sürüklediğini iddia ediyordunuz. Özellikle, Fransa acı çekiyorsa, bunun tek nedeninin Katolikler olduğunu, çünkü Roma’nın iğrenç Tanrısını yadsıdıktan sonra bir yenisini bulamadığını söylüyordunuz. ... Gerçeğin İsa dışında olduğunu matematiksel olarak kanıtlasalar bile, gerçeğin yanında olmaktansa İsa’nın yanında kalmayı yeğleyeceğinizi söyleyen siz değil miydiniz?”⁴⁶

Stavrogin ise Şatov’un tanrıyı halkla özdeşleştirmesini eleştirir. Stavrogin’e göre Şatov “Tanrıyı ulusun basit bir özel eşyası düzeyine” indirgemektedir. Nihilizme karşı duruş için Rus halkına inancı çözüm olarak gören Şatov ise Tanrıyı indirgemediğini Rus halkını tanrı düzeyine yücelttiğini ifade eder. Stavrogin, Şatov’a ısrarla tanrıya inanıp inanmadığını sorar. Şatov Rusya’ya inandığını yinelerken tanrıya inandığını söyleyemez. Halkı tanrı seviyesine yükselten Şatov eser boyunca Dostoyevski’nin sevimli kahramanı gibi görünse de saf ve iyi niyetli olsa da toplum için belki de Neçayevci anarşistler kadar derin bir tehlikeyi içinde barındırmaktadır. Bu Dostoyevski’nin de farkında olmadığı bir tehlike olabilir. Şatov’un düşünsel süreçlerinin altında çok güçlü bir Hegel etkisi olduğu izlek olarak hissedilir. Hegel geist’in en üst aşamaya Alman devletinde ulaşacağını söylüyordu. Şatov ise Rus halkını tanrı seviyesine yükseltmekle Rus halkını tanrısal yüceliğe taşıma derdindedir. Şatov’un, Stavrogin’in bedeni üzerinden tanrısalılaştırmak hayalinde olduğu Rus ulusunun yüceltilmesini, hitler kendi bedeni üzerinden alman ulusunun yüceltilmesi şeklinde 20.yüzyılın ilk yarısında başaracaktır. Bu tarihsel örnek hepimizin yakinen bildiği yüzyılın ve insanlık tarihinin en büyük yıkımıyla sonuçlanacaktı. Nihilizmden milliyetçi bir çıkışı öneren Şatov’un çözümü başlangıçta Rus köyünde yeniden dirilmek ve

⁴⁶ Dostoyevski, F:M. (2012). **a.g.e..** s. 252-256.

halkın mutluluğu gibi görünür. Ancak bu çözüm bir değer alanı oluşturamaz. Üstelik soyut olan değer alanını somut bir varlık olan halkla özdeşleştirdiğinden çözüm değil çözümsüzlüktür. Almanya örneğinde olduğu gibi, büyük insani felaketler getirmektedir. Şatov'un ifade etmeye çalıştığı Rus halkının tarihinden ve toplumsal eğilimlerinden ortaya bir değer alanı çıkarmaksa da bu yaklaşımda aynı tehlikeyi bünyesinde barındırmaktadır. Çünkü Şatov'un Rusya'ya olan yönelimi batının düşünce sistematiğine saplanmış Rus aydınından çokta farklı değildir çünkü o da Rusya'yı tanımamaktadır. Farkı ise batı düşüncesinin Rusya' için çözüm olamayacağıdır. Bu elbette önemlidir ancak bu yönelimin içeriği boştur. Nietzsche'nin üzerinde durduğu tehlikeyi biraz açarsak bu endişe öncelikle sosyalizmle ilgilidir. İlk Nietzscheci bakışla sosyalizmde bir sürü yaratacağı ve üst insana giden yolda bir tehlike olduğu anlaşılır. Biraz daha yakından baktığımızda ise Şatov'un Rusya'ya olan inancının özünde sosyalizme açık olmasıdır. Nietzsche sosyalizme iki yönden karşı çıkar.

“...Eğer mülkiyet tümünden ortaklaşmacı bir temelde paylaşılacaksa, birey ona, kendi başına sahip olduğunda göstereceği ilgi ve özverinin aynısını göstermeyecektir; daha çok, “bir hırsız veya hoyratça har vurup harman savuran biri gibi” davranacaktır. Nietzsche, Özel bir varoluş alanının ortadan kaldırıldığı, tamamen politikleşmiş bir varoluş arayışında değildir. Aksine, özel kamusal ayrımının korunmasını ister. Modern liberal toplumla girdiği çatışmanın nedeni, modern liberal toplumun politikayı özelleştirme ideolojisinin bireylere son derece büyük bir özel özgürlük olanağı sunsa da, bunu kültür ve yurttaşlık nosyonlarını aşındırma pahasına yapıyor olmasıdır.

Nietzsche'nin sosyalizme karşı getirdiği ikinci ve daha ciddi suçlamaysa, en derin içgüdülerinde ve eğilimlerinde sosyalizmin gerici bir ideoloji olduğudur. Nietzsche, sosyalizmin “vârisi olmak istediği, neredeyse son nefesini vermek üzere olan despotizmin akli havadaki küçük kardeşi” olduğunu öne sürer. Nietzsche'ye göre bunun nedeni,

sosyalizmin özlemini çektiği, bireylerin özel yaşamı üzerindeki toplumsal denetimin çok yoğun bir şekilde artırılmasını gerektirecek olan (tabii ki, “iyi sosyalistler” olduklarını garantilemek için) toplumun dönüştürülmesini mümkün kılabilmek amacıyla, normalde en korkunç despotizmle ilişkilendirebilecek türde bir devlet gücü bolluğunu istemek zorunda oluşudur.”⁴⁷

Nietzsche'nin bu kavrayışının tarihte karşılığı olmuştur üstelikte Dostoyevski'nin Rusya'sında, gerçi Dostoyevski'de bu süreci görmüş kahramanları üzerinden bu kaos ortamının gittiği yerle ilgili kaygılarını dile getirmiştir. Cinlerin Şigalev'i “sınırsız özgürlükten yola çıkarak sınırsız despotizme gidilmekte olduğunu” ifade eder.

Şatov'un halkçılık arayışı Nietzsche'nin kaygılarını içinde barındırmaktadır. Dostoyevski Rusya'dan neyi kastettiğini Şatov karakteri üzerinden biçimlendirmese de eserlerinin toplamından dönmek istediği Rusya'nın İsa'ya dönmüş ve kardeşliği değer olarak kabul eden Rusya' olduğunu anlayabiliriz. Bu konuya tekrardan Karamazov Kardeşler incelemesinde özellikle Aleksey karakterinde tekrar dönülecektir. Şatov son kertede nihilizme bir sistematik çerçevesinde olamasa da karşı koyan Dostoyevski karakteridir.

2.5. KARAMAZOV KARDEŞLER

Andre Gide Dostoyevski üzerine yazdığı denemesinde Tolstoy'un (1828–1910) ölmeden önce başucundaki kitabın Karamazov kardeşler olduğunu yazar. Bunun nedeni Dostoyevski'nin eser boyunca ana kaygısının tanrının varlığı sorunu olmasıdır. Bu eser baştan sona Tanrı sorununu irdeler. Dostoyevski'nin diğer eserlerinde de temel sorun tanrıdır ama diğer

⁴⁷ Pearson, K.A. (2011). **Kusursuz Nihilist**. Ayrıntı Yay. İstanbul. s. 123-124.

eserlerinin hiçbirisinde tanrının varlığı bu eserdeki kadar derinlemesine ele alınmamıştır. Romanın kahramanları inançla inançsızlık arasında gidip gelirler, karanlık bir tünelden tam aydınlığa çıktıklarını düşündükleri anda tekrar daha koyu bir karanlığa dalarlar.

Eserin olay örgüsüne bakmamız çözümleme yapmamız açısından kolaylık sağlar. Olaylar Rusya'nın küçük bir şehrinde geçer. Şehrin ismi Dostoyevski'nin rastgele seçtiği bir isim değildir. Skotoprigonyevsk Rusçada hayvan pazarı anlamına gelir ve bu isim içerikle yakından bağlantılıdır. Dostoyevski'nin bu eserde kahramanları üzerinden çok kapsamlı anlatacağı gibi değerlerin yittiği tanrının olmadığı bir dünyanın insanları hayvanlaşacaktır. Bu insanlar arzularının isteklerinin kölesi olacaklardır. Tanrısızlaşarak kendi hazlarının gerek fiziksel (örnek; baba Karamazov), gerek entelektüel (örnek; İvan Karamazov) gerek psikolojik (örnek; Smerdyakov) gerek duygusal örnek; Dimitri Karamazov) kölesi olan bu insanlar tanrıyı bulmadıkları sürece mutsuzluğun intiharın cinnetin pençesinde kalacaklardır. Olay örgüsü kısaca şöyledir: Fyodor Karamazov'un ilk karısından Dimitri, ikinci karısından İvan ve Aleksey olmak üzere üç meşru çocuğu vardır. Ayrıca yanında uşak olarak bulunan Smerdyakov'da gayrimeşru çocuğudur. Çocukların anneleri Fyodor Karamazov'un hedonist ve zorba yaşamına dayanamayıp ölürlür. Çocuklarını kendisi değil evin emektar uşağı Grigori ve annelerinin akrabaları yetiştirir. Fyodor Karamazov oğlu Dimitri ile önce miras yüzünden çatışmaya düşer, bu çatışmaya aynı kadına olan tutkuları eklenince çatışma düşmanlığa dönüşür. Fyodor Karamazov öldürülür. Dimitri suçlu bulunup Sibiryaya kürek hapsine gönderilir. İvan'ın etkisiyle cinayeti işleyen Smerdyakov intihar eder, İvan çıldırır. Aralarından sadece manastır öğrencisi olan ve tanrıya karşı çok masum bir inanca sahip olan Aleksey Karamazov bu felaketlerin dışında kalır. Aleksey Dostoyevski'nin toplumun kurtuluşu için çözüm niteliği taşıyan kahramanıdır. Diğer kardeşler inanmayarak hayatı taşımakta güçlük çekerken Aleksey etik alana çıkıp tanrı inancıyla nihilizmin açmazına düşmemiştir.

2.5.1. Nihilizmi Rasyonalizme Dayandırma Çabası: İvan Karamazov

Dostoyevski Karamazov kardeşlerin İvan'ı ile Cinlerdeki Stavrogin'inin mirasını Karamazov kardeşlere taşır. Bu eserin cini İvan'dır. Stavrogin den daha akılcı ve daha sistemattir. Avrupa aydınlanma düşüncesinden etkilenmiş bir Rus aydınıdır. Kendisinden başka herkesi küçük görür kıskanır. Tanrıtanımazdır ve bu tanrı tanımazlığını rasyonel ilkelere bağlayıp teorileştirme çabasındadır. İvan toplumsal olanı yadsıyarak ondan kurtulmak ister. Bunu nihilizme giderek yapmaya çalışır rasyonel bir zemin üzerinden nihilizme gitmiş olmasından dolayı radikal nihilisttir. Dostoyevski'nin inançla inançsızlık arasında gidip gelirken kendi içindeki inançsızlık durağı İvan'dır Dostoyevski ömür boyu Aleksey olmak istemiş ancak İvan'dan da kurtulamamıştır. Kurtulamadığı İvan akıllı sembolize eder. Bu akıl İvan'ın bedeninde nihilizmini çıldırarak sonlandıracaktır. Romanda İvan'la İvan'ın şeytanı arasındaki ilişki akılla şeytan arasındaki ilişkidir. İvan tanrının olduğu dünya bu kadar kötü bir dünya olamaz yaklaşımından hareketle mantıksal çıkarımlarda bulunur. Tanrının olmadığı iddiasını temellendirmek için dünyada yaşanan olumsuzluklara gider. Verdiği örnekler vahşice öldürülen çocukları içermektedir. İnsanlık tarihi boyunca çekilen acıları, akıtılan gözyaşlarını vurgular.

İvan oluşturduğu argümanlardan yola çıkarak Tanrının kurduğu bu dünyayı kabul etmediğini ifade eder. Ancak akıl yürütmesi burada kalmaz ve Tanrının bu dünyaya artık kabul edilmediğini iddia eden denemesini anlatır. Büyük engizisyoncu adlı bu denemenin kurgusal yapısı kısaca şöyledir. İsa Peygamber İspanyada bir kente geri döner hastaları iyileştirir, ölüleri diriltir. İsa'nın döndüğünü fark eden engizisyon yargıcı İsa'yı tutuklattırır ve onunla konuşur. Yargıcın çizdiği genel çerçeve kısaca şöyledir: İsa'ya: 1500 yıl önce

gelip Papa'ya her şeyi söylediğini artık önceki söylediklerine ekleyecek bir şeyi olmadığını insanların özgürlüğü için kendisini feda etmesinin devamında insanların kişisel özgürlüklerini getirip kilisenin ayakları dibine bıraktıklarını belirtir. Özgürlüğün insanlara mutluluk getirmediğini kişiöğlunun 'başkaldırıcı olarak yaratıldığını' mutlu olamayacağını bu konuda uyarılmasına rağmen kişiöğluna fazla güvendiğinden bu uyarıyı kabul etmediğini giderken işleri yürütme hakkını kiliseye bıraktığını artık bu hakkı ellerinden almayı düşünmemesi gerektiğini söyler. İnsanların mutlu birer köle olmalarının 'mucize', 'sır', ve 'otorite' ile mümkün olduğunu bunu ise kilisenin başardığını belirtir.

"... Mucize olmadan yaşayabilecek gücü yoktur kişiöğlunun. Hemen yeni yeni mucizeler bulur kendine. Tanrıtanımaz, dinsiz, baş kaldıran olsa bile, üfürükçülerin, büyücü kadınların önünde diz çöker, Alay ederek, Seni küçümseyerek "Çarmıhtan in, Tanrının oğlu olduğuna inanalım," diye bağırdıklarında inmedin çarmıhtan. Kişiöğlü nu mucizenin gücüyle değil de, içten gelen özgür bir sevgiyle kendine bağlamak istediğin için inmedin. Özgür sevgi tutkusuyla yanıyordu için. Kölelerin, onları ezen büyük güce duydukları kölece hayranlıktan nefret ediyordun. Ama fazla büyüttün gözünde insanları, çünkü her ne kadar baş kaldıran olarak yaratılmışsa da, köle olduklarından kuşku edilemez onların."⁴⁸

Konuşmasının sonunda İsa'ya; geri dönmekle yakılmayı hak ettiğini hemen gitmesini söyler. İsa kentin karanlık sokaklarında kaybolup gider. İvan kendi tanrıtanımazlığını kilise ve kilisenin eylemlerinden yola çıkarak rasyonel olarak temellendirir. Kilise bile artık İsa'nın yeryüzüne inmesine izin vermemektedir. Öyle ise İvan için tanrının olmadığı bu dünyanın kuralları da yoktur. Her şeyi yapmaya izin vardır. İvan'ın rasyonel kurgusu Alyoşa tarafından entelektüel bir düzlemde cevaplanamaz. Burada Dostoyevski Alyoşa'yı Kant'ın diliyle konuşursa bu defa da Alyoşa'nın İsa'ya giden çizgisini değiştirmiş olurdu yani bir anti İvan yaratmış olurdu. Kant, aydınlanmanın; insan aklına sınırsız bir güç veren ve 'aklın metafizik alana

⁴⁸ Dostoyevski, F:M. (2001). **a.g.e.** s. 292.

dair soruları da cevaplayabileceği' iddiasının önüne geçmiştir. İvan'ın tanrının varlığı sorunuyla ilgili yaptığı kurguya Kant'a dayanarak bir karşıt argüman saf aklın eleştirisinden yola çıkarak şöyle oluşturulabilir. Teorik akıl: aklın doğa dünyasındaki işleyişini metafizik alana taşıyarak tanrının varlığı özgürlük gibi soruları cevaplamaya çalışır. Ancak burada antinomi'ye düşer çünkü 'vardır'ın karşısına konulan 'yoktur' yargısı da aynı ölçüde geçerlidir. Ve Kant 'inanca yer açmak için bilgiyi ortadan kaldırdım' diyerek Tanrının varlığı sorununu saf teorik aklın işlevsel olduğu doğa dünyasının dışına çıkarır. Bu soruların cevabını arayacak olan pratik akıldır. Ancak İvan teorik aklın işleyişiyle metafizik sorulara cevap verme çabasındadır. Kant aydınlanma tanımlamasında "insanın kendi akli ile düştüğü ergin olmama halinden kendi aklını kullanarak kurtulmasıdır" diyordu. Bu tanım hem aydınlanmanın tanımı hem de aydınlanmanın eleştirisidir. Bu eleştiri aydınlanmanın akla verdiği sınırsız yetkiyi sınırlandıracak bir içeriğe sahiptir. İvan'ın akli sınır tanımaz. Kendinin kötü bir kopyası olan üvey kardeşi Smerdyakov'un babasını öldürmesi için açıkça söylemeden gerekli imaları yapar ve babasını öldürtür. İnançsız olan İvan bunun sonucunda hiç acı çekmemesi gerekirken kendisini vicdanının eline düşmüş olarak bulur ve çıldırır. İvan'ın çıldırması ile akıl ilişkisine yukarıda oluşturduğumuz Kantçı yaklaşımla baktığımızda teorik aklın metafizik alana atlamasının sonucunu görürüz. Çünkü pratik aklın ahlak yasası ile işlediğini düşünürsek İvan'ın eylemi Kant'ın ahlak yasası ile çelişmektedir İvan kantçı bir tabirle 'alıp yasa yapılacak' şekilde eyleyememiştir. Eğer İvan sadece rasyonel bir dünya tasarımının ya da sadece fenomenal dünyanın varlığı söz konusu olsa çıldırmayacaktı çünkü yaptığı rasyonel çözümlerle eylemi yani babasının öldürülmesinde belirleyici rolü üstlenmesi çelişmeyecekti. Ancak bizim burada ortaya koyduğumuz yaklaşım Dostoyevski'nin romanın akışında kullandığı yaklaşım değildir çünkü Kantçı çözümlerle ahlaktan Tanrıya giderken Dostoyevski Alyoşa karakterinden de anladığımız gibi Tanrıdan ahlaka gitmektedir. İvan'ı çıldırtan inancın yitimidir. İvan Dostoyevski'ce bir dille söylersek; 'yaşayan tanrının' yani vicdanının eline düşmüştür. Dostoyevski nihilist İvan'ın elini kolunu sallayıp gitmesine izin vermez.

Rusya'nın düştüğü nihilizmden çıkışı rasyonalizm değildir. Dostoyevski romanın sonlarında eylemi gerçekleştiren Smerdyakov'u İvan'a göre daha cesur davrandırır.

*"- Sabrımı taşırmayın! Şurada biz bizyiz, ne diye numara yapalım birbirimize? Her şeyi benim üzerime mi yüklemek istiyorsunuz yoksa? Katil sîzsiniz, siz öldürdünüz babanızı... bense sizin uşağınız, istediğiniz gibi oynattığınız kuklanızdım, emrinizi yerine getirip yaptım bu işi."*⁴⁹

...

"İvan ayağa kalktı.

— Gene söylüyorum, seni öldürmüyorsam eğer, yarın bana gerekli olduğun içindir bu. Unutma!

Smerdyakov İvan'a tuhaf tuhaf baktı,

— Öldürürseniz öldürün, dedi. Hemen şimdi öldürün isterseniz.

Acı acı gülümseyerek ekledi:

*— Böyle bir şeye cesaret edemezsiniz. Eski yürekliliğiniz yok artık, hiçbir şey yapamazsınız!"*⁵⁰

Dostoyevski burada çoğu okurun gözünden kaçabilecek önemli bir ayrıntıyı ortaya koymuştur. Bu Rus aydınının korkaklığıdır. Nihilist Rus aydını kendisi yapmaz yaptırır ancak korkusu eylemi gerçekleştirenden çok fazladır. Bunun nedeni bir yandan kendisini herkesten üstün görmesi iken diğer yandan kendisiyle yüzleşme korkusudur.

Tekrar büyük engizisyoncuya dönüp Dostoyevski'nin roma kilisesine olan eleştirisini anlamak gerekir. Dostoyevski Büyük Engizisyoncuda roma kilisesine olan nefretini ifade etmektedir. Bu nefret özünde roma kilisesinin insanı kişisel sorumluluğun dışına çıkarmasına yöneliktir. Bu anlamda sosyalizm ve roma kilisesinin izlediği yol Dostoyevski için aynıdır. İkisi de insanın özgür eylemesini elinden alırlar. Sosyalizm bunu sosyal ve ekonomik güvence karşılığı insandan alırken kilise insanla vicdanı arasında bir yarık açıp insan eylemlerinin ve bu eylemlerin sonucu olan günahların arındırılması

⁴⁹ Dostoyevski, F:M. (2001). **a.g.e.** s. 651.

⁵⁰ Dostoyevski, F:M. (2001). **a.g.e.** s. 660.

için kendini kurumsal olarak yetkili kabul eder. Bu yetki insanın özgürlüğüne ipotek koyan bir yetkidir. Bu yetkinin kurumsallaşmasıyla Dostoyevski'nin deyimiyile "insan sığır sürüsü düzeyine"⁵¹ inmiş oluyordu. Dostoyevski'nin bu yaklaşımının Nietzscheci bir yaklaşım olduğu açıktır. Nietzsche için Hıristiyanlığın nihilist bir din olmasının özünde de kilisenin insanın özgürlüğünü ipotek altına alması vardı. Kant'ın da insanı nedensellik zincirinin dışına çıkarıp pratik alanda özgürlük verip sorumluluk yüklemesi Nietzsche ve Dostoyevski ile kesişmesini sağlamaktaydı. Ancak bu kesişmenin hemen ardından yolları ayrılmaktadır. Çünkü Kant bunu bir ahlak yasası olarak formüleştiriyordu.

Eserin sonunda Dostoyevski'nin İvan'ı nihilist bir karakter olmaktan çıkarıp çıkarmadığı konusunda çelişkiye düşeriz. Babasının ölümünden sonraki yoğun suçluluk duygusunun nedeni nedir? Cinlerin anarşist Pyotr Verhovenski'si Şatov'u öldürdükten sonra hiçbir şekilde sıkıntı duymamıştı. Aklını kaybeden İvan artık nihilist değildir demek tartışmaya açık olsa da öne sürülebilir güçte bir iddiadır.

Camus'nun İvan ile ilgili çözümlemesi de bu iddiayı destekler niteliktedir. "İvan Karamazov insanlardan yana çıkar ve onların suçsuzlukları üzerinde durur. Üzerlerine çöken ölüm cezasının haksız olduğunu söyler. Hiç değilse ilk çıkışında, kötülüğü savunmak şöyle dursun, Tanrı'dan üstün tuttuğu adaleti savunur. Demek ki, büsbütün yadsımaz Tanrı'nın varlığını. Bir aktöre değeri adına çürütür onu."⁵² İvan tanrı ile kurulan romantik bir bağlanmayı yadsıyarak dünyada kurulacak adaleti tanrılaştırmaktadır.

2.5.2. Nihilist Köle Smerdyakov

⁵¹ Carr, E.H. (1990). **Dostoyevski**. İletişim Yay. İstanbul. s. 269.

⁵² Camus, A. (2010). **Başkaldıran İnsan**. Can Yay. İstanbul. s. 74.

Smerdyakov Fyodor Karamazov'un gayrimeşru çocuğudur. Emektar uşak Grigori tarafından büyütülmüştür. İçe kapalı bir kişilik özelliğine sahiptir. İvan'ın entelektüel kişiliğinin etkisi altındadır. İnsanların onunla ilgili düşündüklerinin aksine hiçte aptal değildir. Kurnaz ve ince hesaplar yapabilen bir zekâya sahiptir. Fyodor Karamazov'u öldürmek için yaptığı plan ve uygulama biçimi ne denli soğukkanlı ve akıllı olduğunu anlamak açısından yeterlidir.

Bir efendinin isteklerini yerine getirmesi ve kinle hareket etmesi nedeniyle Smerdyakov köle ahlakına sahip bir sürü insanıdır. İvan'la tanışmadan önce efendisi olan Fyodor Karamazov'un sadık hizmetkârı ve uşağı iken yeni bir efendi bulduğu zaman eski efendisini öldürme konusunda tereddüt etmez. İvan batılı nihilist aydını temsil ederken, Smerdyakov bu batılı aydının düşüncelerinin etkisi altında hareket eden alt tabaka Rus insanını temsil etmektedir. Smerdyakov kendisi öldürmese bile eski efendisinin efendi olma vasfını kaybettiğinin farkındadır ve kendisine bir an önce yeni bir efendi bulma telaşındadır. Cinayeti işlemesinin nedeni yeni efendiye duyduğu acil ihtiyaçtır. Dostoyevski; babanın öldürülmesi ile Çar'a olan inancın kaybolması arasında ilişki kurmaktadır. Rusya'da halk artık Çar'ı Efendi olarak kabul etmemekte alt tabaka halk nihilist, anarşist, sosyalist aydınların etkisi altına girmektedir. Smerdyakov'un Fyodor Karamazov'u öldürdükten sonra aldığı paraları altında sakladığı kitap "kutsal pederimiz Suriyeli İshak'ın sözleridir". Çardan kurtulmakla sorunun bitmediği Rus insanı için dinin uzaklaşamayacak olduğunun üstelik uzaklaşmak istendikçe daha fazla yaklaşılan bir kurum olduğunun ifadesidir. Cinayetten önce Smerdyakov'un masasında böyle bir kitap görülmez. İvan'ın etkisiyle 'artık her şeye izin olduğunu' düşünen Smerdyakov cinayeti işledikten sonra 'her şeye izin vardır' şeklinde düşünmemektedir.

Cinayeti işledikten sonra Smerdyakov alt tabaka bir Rus insanı olarak gidebileceği Rusya'dan başka yeri olmadığını farkına varacaktır. Yeni efendi bulduğunu sanmıştı ancak başlangıçtaki soğukkanlı mesafeli bilgili ne istediğini bilen efendi İvan artık yoktur. Baba öldürüldükten sonraki İvan tedirgindir korkaktır ne istediğini bilmemektedir yani efendinin taşıması gereken özellikleri taşımamaktadır. Efendisiz kaldığını anladığı zaman Smerdyakov intihara karar verir. Dostoyevski'nin Smerdyakov'u intihar ettirmesinin nedeni, alt tabakanın efendi olması olarak algılanan, sosyalizme karşı olan tavrı ile ilgilidir. Batı düşünce anlayışının bir yere kadar gerekli olduğunun farkında olan Dostoyevski bu düşüncenin yarattığı karmaşanın sosyalizmle sonuçlanmasını istemez. Batı düşüncesini İsa ve Rusya' idealleri içinde eritip slavyanist bir çözüm bulma peşindedir. Bu çizgi ise İvan–Smerdyakov çizgisinden farklı yöne giden Dimitri-Alyoşa çizgisidir. Nihilist olup olmadığını kesin bir yargı ile söyleyemeyeceğimiz Smerdyakov için nihilist karakter İvan'ın hizmetkârı diyebiliriz.

2.5.3. Tutkulu Yaşam ve Dimitri

Dimitri kardeşler arasında tutkularıyla yaşayan aklını kullanmak istemeyen karakterdir. Aile içi problemleri nedeniyle manastırın ermiş dedesi Zosima'ya gittiklerinde Zosima Dede, Dimitri'nin önünde diz çöküp toprağı öper. Bu davranışının devamında, kardeşinin yanında olması için Alyoşa'yı manastırdan gönderir. Önünde eğildiği gelecekte yaşanacağını gördüğü büyük bir acıdır. Dimitri babasını öldürdüğü gerekçesiyle tutuklanıp yargılanır suçlu bulunup kürek hapsine mahkûm edilir. Zosima Dede'nin önünde eğildiği sadece bireysel olarak Dimitri'nin acıları değildir. Dimitri batı etkisinde kalmış bir Rus aydını değil, coşkularının peşinden giden dürüst kavgacı cesur haksızlığa tahammül edemeyen Rus insanıdır. Dimitri Dostoyevski'nin Rusya'sıdır. Zosima Dedenin önünde eğildiği ise acı çekecek olan Dimitri ile birlikte karmaşanın içinde kalan Rusya'dır. Rusya'nın içinde bulunduğu karmaşayı hissetmiş ve bu sürecin cesur iyi yürekli Rus insanına büyük acılar

getirmekte olduğunu görmüştür. Özellikle Bolşevik devrimi sonrasındaki Stalin dönemini düşünecek olursak Zosima Dede üzerinden, Dostoyevski'nin öngörülerinin büyük bir dehanın ürünü olduğunu görürüz. Dimitri eser boyunca özünde dürüsttür ve bir destan kahramanını andırır. Okur Dimitri'nin tarafını tutar, bu Dostoyevski'nin bilerek oluşturduğu bir duygu durumudur ve bu taraf tutma Rus insanı gibi duygusal ve coşkulu bir düzlemde gerçekleşir yani akli bir taraf tutma değildir. Ancak Dostoyevski'nin Dimitri üzerinden bir projesi daha vardır. Bu proje ise Dimitri'ye İsa'yı buldurmaktır. Yani Rusya olan Dimitri İsa'yı bulduğunda Dostoyevski'nin Rusya'sı ortaya çıkmış olacaktır. Dostoyevski'nin Dimitri'yi destansı bir kahramana yükseltmesinin özü; hayalindeki Rusya'yı bu cesur ve dürüst adamın bedeninde görmek istemesidir. O nedenle Rusya olan Dimitri ile İsa'yı kalbinde taşıyan peygambervari kahraman Alyoşa arasında güçlü bir bağ kurulur. Bu bağ akılla yapılan temellendirmelerden bağımsızdır. Alyoşa İvan ile daha uzun diyaloglar kurmuş olmasına rağmen aralarındaki uzaklık her an hissettirilir. Oysa Dimitri ile konuşmaları mantıksal çözümlenmeleri içermez. Dostoyevski İsa ve Rusya'yı mantıksal düzlemde değil duygusal düzlemde buluşturma derdindedir. Dostoyevski akıldan kaçarak İsa'ya teslim olma derdindedir. Gerek mektuplarında ifade ettiği gibi bilim her şeyi ortaya koysa da (ben yine İsa'nın yanında olurum) gerekse kahramanlarının inanca duydukları derin ihtiyaçta bunu vermeye çalışır. Bunun izlerini ta ki Yeraltı adamından beri görürüz. Yeraltı adamında tartışma tinsel zemine henüz taşınmamış olsa da insan söz konusu olduğunda iki artı ikinin dört etmeyeceği sıkça vurgulanmıştır. Eğer aklın ve bilimsel argümanların yöntemleriyle Rusya'ya çözüm gelemeyecekse çözüm için gidilmesi gereken yer kültür alanıdır. Dimitri Rus kültürünün tipik özelliklerini taşıyor olmasıyla Rusya'yı temsil etmektedir. Ancak Dimitri'nin nihilizmi de tam bu noktada başlar. Nietzscheci yaklaşımla Dimitri dionyzik özellikleri baskın olan kahramandır. Roman boyunca Dimitri'nin ölçsüzlüğünü coşkunluğunu okuruz. Tutkuludur; herhangi bir tutku uğruna hiç düşünmeden sona kadar gider. Guruşenka ile bir gece geçirmek için bir servet harcar. Grigori'yi öldürmüş olduğunu düşündüğü için intihar etmeye karar verir. Bu duygusal alana yönelim ve

ölçünün Dionysos lehine bozulması Dimitri'nin Apollonik alanı yok saymasına neden olur. Nietzscheci yaklaşımla bu durumda Dimitri'yi nihilizme götürür. Nietzsche'de dionysik nihilizme dair bir açıklamaya rastlamasak da Hıristiyanlığı nihilist bir din olarak alırken Sokrates-Platon anlayışının Apollon-Dionysos dengesini Apollon lehine bozmuş olmasını nihilizmin başlangıcı olarak almasından yola çıkarak dengeyi Dionysos lehine bozulmuş olmasını da nihilistik bir durum olarak ele alabiliriz. *"barbarlık ile kültür arasındaki farkı yaratan 'Apollon'un şahsiyeti' idi. Barbarlar, Dionysoscu itkilerine gem vurulmadığı için barbar kalıyorlardı. Grekler ise Apollon'un etkisiyle bu etkileri yeniden yönlendirip dönüştürdükleri, onları salt bir doğa ifadesi değil, birer kültür bileşeni haline getirdikleri için Grek olmuşlardı."*⁵³ Nietzscheci anlayış Avrupa'nın Decadence'a düşmesinin başlangıcını Sokrates anlayışı ile bağlantılı olarak apollonik kült'ün dionysik kült üzerinde hâkimiyetine bağlarken, daha geriye gittiğimizde Nietzsche özellikle tragedyanın doğuşunda barbar Greklerin taşkın dionysik yanlarının apollonik kült'ün ölçü ve bilgeliği ile biçimlendiğini ifade eder. Bu anlayışla taşkın ve coşkulu kavgacı ve atak Rus insanını sembolize eden Dimitri'ye baktığımızda dionysos'un hâkimiyetini görürüz. Dionysik yanın baskınlığıyla bağlantılı olan bu nihilizm pasif nihilizm değildir. Dimitri geri çekilmez, pasif nihilizmde ürperip geri çekilip çaresizleşme varken aktif nihilizmde değer alanında oluşan boşluğa doğru hamle vardır. Dimitri Gruşenka ile toprağa dönüp emeğiyle hayatını devam ettirmek istemektedir. Dimitri'yi çıkışa götüren güç ise Nietzscheci dille söylersek hayata 'evet' demiş olması olacaktır. Eser boyunca dikkati çeken nokta Dimitri'nin hayata verdiği bu onaydır. Hem nihilist olup hem de hayata hayır diyen karakter olarak İvan alınabilir. Greklerin Apollon kültü ile coşkunluğu kültür bileşeni haline dönüştürmeleri ile Dostoyevski'nin Rus coşkunluğunu İsa'ya giderek kültür bileşeni haline dönüştürme çabası arasındaki paralellik Dostoyevski'yi Nietzscheci okumamız açısından bize kolaylık sağlamaktadır. Dostoyevski'nin bu dengeyi kurduğu karakteri ise Aleksey Karamazov'dur.

⁵³ Megill, A. (1998). **Aşırılığın Peygamberleri**. Bilim ve Sanat Yay. Ankara. S. 76.

2.5.4. Aleksey Karamazov'a Giden Yol: Zosima Dede

Kentin manastırında bulunan uzaktan yakından insanların gelip dertlerini anlattıkları yaşadıkları sorunlara çözüm aradıkları Zosima Dede ermiş bir insandır. Ermişliğinin gerçek üstü bir boyutunun olmadığını ve çok gerçekçi temellere dayandığını belirtmek gerekir. Zosima dedenin öngörülerinin ve hayatı anlamlandırmasının zemininde sevgi vardır. Bu sevgi kilisenin kavrayamadığı bir sevgidir. Eser boyunca kilise anlayışıyla dedenin anlayışının çelişmesinin özünde bu sevgi anlayışlarının çelişmesi yatar. Dede hayatı sever acılarıyla sever hayatı o hayatı Nietzscheci bir tarzda 'evet'leyendir. Çünkü yazgısını sever ve kendisine gelen insanlara yazgılarını sevmelerini önerir. Bu yazgı ne kadar acılarla dolu olursa olsun yazgınızı sevin demektedir. Yaşama 'hayır' diyen kilise ile çelişmesini anlamak açısından yaşamın bu dünya ile olan bağlantısını görüp çözümler üretmesi önemli yer tutar. Romandaki perhizci peder Ferapont'u düşünecek olursak dünyaya, yaşama ve insana karşı bir öfke görürüz. Kilise bu dünyevi yaşama 'hayır' diyerek nihilizme düşmektedir. Peder Ferapont üzerinden kilisenin düştüğü nihilizm Nietzsche'nin Hıristiyanlığı nihilist din olarak kabul etmesinin nedenidir. İnsanlara günah çıkarttıran bunu yaparken insana uzak duran günah çıkardığı insanın yüzüne bile bakmayan kilise anlayışına karşı, insanların içine karışıp onları seven acılarını yüreğinde hissedip anlayan Zosima dede vardır. Kilise; insana suçludur ön kabulü ile yaklaşırken, Dede başkasının işlediği bir suçta asıl suçlunun kendimiz olduğu anlayışını öne çıkarır.

"- Özellikle şunu hiç unutma, başkalarını yargılamaya hakkın yoktur. Çünkü bir insan, karşısında duran suçlu gibi

kendisinin de bir suçlu olduğu, ortadaki suçta belki en büyük payın kendisinin olduğu bilincine varmadan başkalarını yargılayamaz. Bunu anladıktan sonra yargıç olabilir ancak. Ne denli garip olursa olsun, gerçektir bu. Çünkü ben doğru bir insan olsaydım, karşımda duran suçlu belki de hiç olmayacaktı. Karşısında bekleyen suçlunun suçunu kendi üzerine alabiliyorsan, hemen al, onun yerine acı çek!”⁵⁴

İnsanlara kendilerinden utanmamalarını nefret etmemelerini önerir. Dedenin yapmaya çalıştığı hayata ‘evet’ dedirtebilmektir. Çünkü hayata evet diyen insan kendi iradesi ve kendi hayatı arasındaki açmazdan kurtulur. Kilise ise insanın iradesinden vazgeçmesi gerektiğini ancak bu vazgeçişle gökyüzü krallığına kabul edileceğini vaaz etmektedir. Zosima dedenin ölümünün arkasından gelişen olayları kilisenin nasıl nihilist bir kurum olduğunu anlamak için inceleyebiliriz. Zosima dede öldükten bir gün sonra kokmaya başlar. Ölümle birlikte gelişen bu doğal durum manastır rahiplerinin büyük çoğunluğunun dedenin kutsallığını sorgulamaları için vesile olur. Dedenin en çok sevdiği manastır öğrencisi Alyoşa bile bir süre tereddüt yaşar. Kutsal olmakla kokmamak kutsal olmamakla kokmak arasında kurulan bu ilişki özünde nihilist bir ilişkidir. Ölmüş bir organizma kokar ve bu kokma yeni hayatın oluşabilmesi açısından biyolojik bir parçalanmanın sonucudur. Oysa kilise tarafından bu doğal gerçeklik yadsınarak yaşanılan dünya ile uyumsuz olan bir yargıya varılır. Bu yargı kutsal olan kokmaz yargısıdır ve bu yargı yaşama hayır diyen bir yargıdır. Çünkü ölünün kokması yaşamın parçasıdır. İvan’ın tanrının varlığı ile ilgili kurmuş olduğu mantık dizgesini eleştirirken yaptığımız Kant’a dayalı eleştiriyi kilisenin bu tutumu ile ilgilide yapabiliriz. Ölünün kokması biyolojik bir gerçekliktir ve fenomen alana ait bir gerçekliktir. Oysa kutsal kavramı –her ne kadar kant’ın terminolojisinde yer almasa da işaret ettiği ilahi ölümsüzlük bakımından-numen alanına ilişkindir. Fenomen alana ait olan teorik aklın numen alana geçip ‘kutsal olan insan öldüğünde kokmaz’ yargısının karşısına ‘kutsal olan kokar’ yargısını da koyabiliriz. Her iki yargıda aynı güçte doğruluk taşıyacağından akıl antinomiye düşer. Neticede kilisenin koku üzerinden kurduğu bu ilişki yaşama

⁵⁴ Dostoyevski, F:M. (2001). **Karamazov Kardeşler**. İletişim Yay. İstanbul. s. 350.

karşı uyumsuzluk içerdiğinden kilise nihilizme gider. Zosima dedenin rahiplere ölmeden önce verdiği öğütse yaşama yönelmeyi içerir. Ancak bu yönelme arzu ve isteklerinin peşinden koşma şeklinde algılanmamalıdır. Yaşamı sevme 'evet'leme anlamındadır. Bu anlamda Nietzsche'nin Zerdüşt'ü ile Dostoyevski'nin Zosima Dede'si benzer dille konuşurlar. Dilleri benzer ama söyledikleri birbirinden farklıdır Zosima Dede başkasını daha fazla sevmeyi önerir ve İncil den yola çıkarak yok olmayı göze alarak var olunabileceğini öğütler.

“Gerçeği söylüyorum size, gerçeği: Buğday tanesi yere düştükten sonra yok olmazsa bir buğday tanesi olarak kalır. Ama yok olursa, o zaman bereketli ürün verir.”⁵⁵

Oysa bu öğüt Nietzsche için sürü oluşturacağından kabul edilemez. Eğer yok olmayı Zerdüşt'ün *Üç Dönüşüm Üzerine* bölümünden yola çıkarak; deve olmaktan vazgeçemeyenin aslan olamayacağı, aslan olmaktan vazgeçemeyenin çocuk olamayacağı şeklinde yorumlarsak İncil ayeti ile Nietzsche'nin değer oluşturabilmek için tüm değerlerin değerden düşürülmesi aynı gerçekliği vurgulamış olurlar. Ancak Dostoyevski'nin Zosima Dedesinin öğütleri Nietzsche'nin trajik insanına giden yola dair değildir neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda düzlem kaybı yaşayan Rus halkını İsa'ya yaklaştırma çabasıdır. Tanrının varlığının sorgulandığı ve kilisenin halka uzak kaldığı bir çağda inancın çıkış yolu olarak öne çıkarılmasıdır. Zosima dedenin kokmasını Dostoyevski insanların inançlarının biçimselliğini vurgulamak ve kalpleri ile davranışları arasındaki çelişkiyi göstermek için kullanır.

Böylesine kutsal bir ölünün bozularak kokacağını düşünmenin ancak (acınabilecek gülünecek değilse kuşkusuz), inanç azlığından gelme, gerçek bir saçmalık olduğunu geçiriyorlardı içlerinden. Çünkü tam tersini bekliyorlardı bunun. Oysa hemen öğleden sonra, odaya girip çıkanların önceleri hiç ses çıkarmadan, hatta kimseye belli etmekten korktukları durum kendini göstermeye başlamıştı. Saat üçe doğru ise bu öylesine belliydi ki, haber kısa

⁵⁵ Dostoyevski, F:M. (2001). **a.g.e.** s. 339.

zamanda keşişhanede, dışarıda bekleyenler arasında duyulmuştu. Biraz sonra manastırda da biliniyordu bu, sonunda yıldırım hızıyla kente de ulaştı. İnananları, inanmayanları son derece heyecanlandırmıştı haber. İnanmayanlar seviniyordu, inananlar arasında inanmayanlardan bile çok sevinenler vardı. Rahmetli dedenin öğütlerinden birinde söylediği gibi: “İnsanlar doğrunun düşmesinden, çamura bulaşmasından haz duyarlar.”⁵⁶

Alyoşa kokudan dolayı hayal kırıklığı yaşadktan sonra Zosima dedenin tabutunun bulunduğu odada bir rüya görür. Zosima dede İsa'nın da bulunduğu bir şölendedir. Dede, Alyoşa'ya seslenir; korkmamasını söyler. Şölende bulunanları gösterir ve onların bu şölene ‘bir baş soğan’⁵⁷ vererek geldiklerini söyler. İsa'yı göstererek İsa'nın yüce gönüllülüğünden bahseder. Oturduğu yerde uyuyup kalan Alyoşa uyandığında kendisini ayakta bulur. Ruhunda büyük bir coşku vardır.

“Kapıda bile durmamış, merdivenleri çabuk çabuk inmişti. Heyecan dolu ruhu özgürlük, genişlik ateşiyle yanıyordu. Sessiz, pırıl pırıl yıldızlarla dolu gök kubbe başının üzerinde göz alabildiğine uzanıyordu. Tam tepe noktadan ufka doğru henüz belirsiz Samanyolu yayılmıştı. Serin, sessiz bir gece kaplamıştı her yanı. Baş kilisenin beyaz kuleleriyle altın kubbeleri göğün mavimsi aydınlığında parlıyorlardı. Her yanı kaplayan güzel sonbahar çiçekleri gece uykusundaydılar. Yeryüzü sessizliğiyle göğün sessizliği birbirine karışıyor, yeryüzünün sırrı yıldızlarıinkiyle kucaklaşıyordu sanki... Alyoşa durmuş, doğayı seyrediyordu; birden yere kapandı. Toprağı niçin kucakladığımı bilmiyordu. Onu öpmeyi birden böylesine niçin istediğini düşünmüyordu bile. Ama ağlayarak, gözyaşı dökerek öpüyor, öpüyordu toprağı. Onu ömrünün sonuna dek seveceğine yeminler ediyordu. “Sevinç gözyaşlarıyla ıslat toprağı, bu gözyaşlarını da sev...” Zosima dedenin sesi kulaklarında çınlıyordu. Niçin ağlıyordu Alyoşa?

⁵⁶ Dostoyevski, F:M. (2001). **a.g.e.** s. 359.

⁵⁷ “Huysuz, hırçın bir kocakarı varmış, günün birinde ölmüş. Ömründe küçük bir hayır bile yapmamış. Şeytanlar kaptıkları gibi ateş gölüne fırlatmışlar onu. Korumacı meleği ise durmuş, düşünüyormuş: ah, yaptığı bir iyiliği anımsasam da Tanrıya söylesem. Anımsamış sonunda, söylemiş Tanrıya: birgün bostanından bir baş soğan koparıp dilenciye vermişti. Tanrı şöyle yanıt vermiş: o soğanı al, göldeki kocakarıya uzat, ucundan tutup oradan kurtulmaya çalışsın, başarırsa varsın cennete girsin, soğan koparsa şimdi bulunduğu yerde kalacak kocakarı. Melek kocakarının yanına koşmuş, soğanı uzatmış: tut ucundan , kadın, tut da oradan kurtulmaya çalış. Melek yavaş yavaş dikkatlice çekiyormuş onu gölden, yarı beline kadar çekmiş ki göldeki öbür günahkarlar görmüşler onu, kurtulmak için kacakarının eteğine yapışmışlar. Ne var ki, kocakarı hain olduğu için tekmelemeye başlamış onları: “beni çekiyor yukarı, sizi değil; soğan benimdi, sizin değil.” Bunu söyler söylemez soğan kopuvermiş. Kocakarı da gene göle düşmüş, o gün bugündür yanarmış orada. Melek ağlayarak uzaklaşmış yanından .”

Ah, heyecanlanmış, göğün sonsuzluğunda parlayıp duran yıldızlar için, bile ağlıyor, “coşkunuğundan utanmıyordu.” Sanki Tanrının bu sayısız dünyalarının her birinden uzanan teller onun ruhunda birleşmişti. Ruhu “öteki dünyalarla” ilişki kurduğu için titriyordu. Herkesi, her şeyi bağışlamak, af dilemek istiyordu; ah! yalnız kendisi için dilemeyecekti, herkesin, her şeyin bağışlanmasını dileyecekti. “Benim için de başkaları yakaracak Tanrıya” sözü çınladı kulaklarında gene. Gök kubbe gibi sağlam, sarsılmaz bir şeyin ruhunu her an biraz daha sardığını açık seçik duyuyordu. Düşünce gibi bir şey yavaş yavaş yer ediyordu içinde... ömrünün sonuna dek onu hiç bırakmayacak bir düşünce. Zayıf bir delikanlı olarak kapanmıştı yere, oradan doğrulduğunda ömrü boyunca cenge hazır bir erkekli. O heyecan dakikasında sezinlenmişti bunu. Alyoşa hiçb.ır zaman unutamadı bu dakikayı. Derin bir inançla “O dakikada ruhuma biri girdi,” diyordu.

Üç gün sonra ayrıklı manastırdan. “Dış dünyada yaşa,” diye buyuran Zosima dedenin isteğine de uygundu bu.”⁵⁸

Alyoşa bu andan sonra artık Zosima dedenin tipik bir takipçisi değildir. Elbette dedenin ona söylediklerini hiç unutmayacaktır ama artık kendisi etik bir özne olacaktır. Dedeyi şimdi anlamıştır. Dede nedensellik bağlantılarıyla kurulu ilişkilerin dışına çıkarak özgür olunabileceğini söylemiştir ona incilin *buğday tanesinin ancak yok olmayı göze aldığında ürün verebileceği* söylemi ise aynı gerçekliğe işaret eder; nedensellik alanında bizi belirleyen içinde bulunduğumuz koşullardır. Oysa nedensellik alanının dışına ancak tinsel benlik olarak çıkabiliriz ve elde edilecek ürün varlığın bütünsellik içinde kavranmasıdır.

2.5.5. Nihilizme karşı çıkış ve İsa’ya Dönüş: Aleksey Karamazov

Alyoşa’yı diğer karakterlerden farklı kılan tanrı inancının netliğidir. Dostoyevski’nin inançla inançsızlık arasında gidip gelen bir yapıya sahip olduğunu gerek kahramanlarından gerekse yaşantısından biliyoruz. Alyoşa, Dostoyevski’nin olmak istediği karakterdir. Alyoşa’nın davranışları

---

⁵⁸ Dostoyevski, F:M. (2001). **a.g.e.** s. 393.

peygambercedir. İçinde bulunduğu kargaşadan etkilenmez. Çevresindeki insanların yaşadığı gelgitler dengesini bozmaz ama onların acılarına sorunlarına karşı yürekten bir duyarlılığa sahiptir. Hayatı sever ailesinin yaşadığı çelişkilerden şikâyet etmez. İfadesindeki sevimliliği ve davranışlarındaki içtenliği hiçbir gelişme bozmaz. Onunla ilk kez karşılaşarlarda bile bir güven duygusu oluşturur ve bunu hiç çaba göstermeden yapar. Tanrı tanımaz İvan'dan tanrının buyruğuna göre yaşayan Zosima dedeye kadar herkesin inandığı bir kişiliğe sahiptir. Kendisine söylenenleri dinler ancak dinlediği insanı hiç kırmadan kalbindeki hakikati söyler. Sezgileri çok güçlüdür; insanların ne anlatmak istediğini anlar ve bunu ifade eder. Ancak bu kavrayışı tam bir saflıkla ilişkilidir ve Alyoşa da kurnazlıktan eser yoktur. Hiçbir kişisel çıkarı yoktur. Yüreği asla kin tutmaz kendisine yapılmış olumsuz bir davranışı kendisi de farkında olmadan hemen unuttur ve affeder. Herhangi bir bilgi ya da çaba sonucu iyi olmamıştır; Alyoşa kendiliğinden iyidir. Hiç kimseyi yargılamaz. Onunla konuşan uzaktan yakından her insan iç dünyasını ona açma konusunda tereddüt etmez.

Eserde Alyoşa'nın diğer kahramanlardan ayrı bir ekseninde hareket etmesinin nedeni tavır ve davranışlarının içinde bulunulan koşullardan bağımsız olmasıdır. Konuşmaları ifadeleri davranışları sanki tanrısal bir gerçeklikle bağlantıdır. Olayların akışı içerisinde Alyoşa'nın belirgin bir karakter haline gelme süreci Zosima dedenin Alyoşa ile ilgili samimi kanaati ile başlar.

"- Pederlerim, öğretmenlerim, bu delikanlının yüzünden böylesine hoşlanmamın nedenini şimdiye dek hiç kimseye, ona bile söylememiştim. Şimdi söyleyeceğim: Yüzü bir anımsatma, bir kehanet olmuştur benim için. Ben daha küçücük bir çocukken gencecik, on yedi yaşında, bir ağabeyim gözlerimin önünde öldü. Sonraları, zamanla bu ağabeyimin benim için yukarıdan yollanılan bir işaret, bir buyruk olduğu kanısı yer etti içimde. Çünkü o olmasaydı, öyle sanıyorum ki rahipliğe girmez, bu yüce yolu seçmezdim. Çocukluğumda gelmişti bu birinci işaret. İşte yolumun sonunda da İkincisi çıktı karşıma. Çok gariptir, pederlerim, Aleksey yalnız yüzden değil, ruh bakımından da pek benziyor ağabeyime. Öyle ki, çoğu zaman onu şu son günlerimde

geçmişi anımsatmak, canlandırmak için esrarlı bir biçimde bana gelen ağabeyim olarak görüyor, bu durumda şaşmaktan kendimi alamıyorum.”⁵⁹

Zosima dede ölmeden önce söyler bunları ve Alyoşa'ya manastırdan ayrılmasını öğütler. Alyoşa dedenin ölümünden sonra onun öğüdünü dinler ve manastırdan ayrılır.

Dostoyevski cinlerin Şatov karakteri ile inançsızlıktan inanca uzanmayı denemişti. Hem Şatov'u hem Rus insanını bir halk dini ile nihilizmden çıkarmaya çalışmıştı. Şatov 'Rusya'ya inanıyorum' diyordu Alyoşa'nın manastırdan ayrılışı bu projenin devamıdır. Şatov Tanrı'ya olan inancın halka inandıkta sonra olacağını ümit ediyordu ancak onun için inanç halen temel sorundu. Alyoşa manastırdan halkın içine duru ve samimi bir inançla döner. Zosima'nın öğrencisi Alyoşa'nın bu dönüşü bir yandan mesiyantik bir dönüş olarak algılanabilirken diğer yandan da kilisenin kendi içine çekilmiş ve halka uzak tavrına tepkidir. Zosima'nın ölümü ve manastırda yaşananlar Dostoyevski ve Nietzsche'yi kilisenin hayata ve insana uzak olması konusunda aynı çizgide buluşturur. Nietzsche *Gezgin ve Gölgesi*'nde kilisenin insanı dinsizliğe götürdüğünü şiirsel bir dille ifade eder.

“Önem vermez kimse söylev çeken, yazan papazın anlatacağına: Daha önceden bir bir bildirilmezse Tanrı'nın başışı olan, din üstüne konuşacağı konular. Güçsüzdür insanlar Tanrıların karşısında; papazın konuşmasında ortaya koyduğu gibi alay, kendini beğenmişlik, kötülük, hınç, kanılar kargaşalığı, değişme Tanrı'da varsa, dinsiz bir insandan farksızdır o da; güçsüzler o denli çoksa, onun dinleyicisi, okuyucusu olduklarındandır. Sözün kısası o, insanları dinsiz yapmaya çalışıyor aslında.”⁶⁰

Alyoşa metinde bahsedilen papaz gibi kendini insanlardan üstün görüp kendini beğenmez. Tam tersi karşılaştığı çocuklara bile kendi dengiymişler

⁵⁹ Dostoyevski, F.M. (2001). **a.g.e.** s. 315.

⁶⁰ Nietzsche, F. (2011). **Gezgin ile Gölgesi**. Özgür Yay. Ankara. s. 69.

gibi yaklaşır. İnsanları kendilerinden utanmalarına kendilerini gülünç görmelerine izin vermez.

“Söyleyin Karamazov, şu anda çok gülünç bir durumum var değil mi?”

–Böyle bir şeyi aklınızın ucundan geçirmeyin! diye haykırdı Alyoşa. Neden gülünç olacakmış durumunuz? Kişinin gülünç düştüğü, ya da öyle sandığı az mı durum vardır? Zaten günümüzde yetenekli insanların hemen hepsi gülünç duruma düşeceklerinden müthiş korktukları için mutlu olamıyorlar bir türlü. Benim şaşıttığım, bu duyguyu böylesine erken tatmanız. Ne var ki, sizden, küçüklerde de görüyorum bu korkuyu bazen. Bence bir çeşit deliliktir bu. Şeytan genç kuşağın ruhuna girmiş, onların gururlarını habire körüklüyor (Alyoşa, yüzüne dikkatle bakan Kolya'nın beklediğinin tam tersine, gülümsemiyordu). Sizin de herkesten farkınız yok, yani çoğunluk nasılsa siz de öylesiniz. Ama herkesten ayrı olmalıdır kişi.

--Herkes birbirine benzese bile mi?

--Evet. Siz benzemeyin kimseye. Zaten ayrısınız herkesten: Bakın, kötü, hatta gülünç bir davranışınızı itiraf etmekten çekinmediniz. Oysa günümüzde kim yapar bunu? Hiç kimse. İnsanlar kusurlarını kendi kendilerine bile itiraf etmiyorlar artık. Yalnız kalsanız bile, benzemeyin başkalarına.”⁶¹

Bu konuşma özünde Nietzsche'nin sıradanlığın *sürü tek*'nin ayırt edici özelliği olduğu vurgusunu hatırlatır. Sıradanlığın oluşumunda sürünün içinde erimiş, eritilmiş sürü tekleri vardır. Onlar özgürlüklerini sürünün içinde olmaktan dolayı yaşadıkları güvenlik duygusuyla takas ederler. Alyoşa'nın Kolya'ya özellikle belirttiği 'siz benzemeyin kimseye' söylemi. Nietzscheci bir çizgide yer alır. Diğerlerine benzememek kendi değerlerini kendinin oluşturmasını beraberinde getireceğinden nihilizme düşmüş ve değer olmaktan çıkıp Decadence'a batmış değerleri değer olarak kabul eden sürünün dışına çıkmanın da yöntemidir.

Alyoşa'nın nihilizme karşı durabilmesi sadece Tanrı inancının netliği ile ilgili değildir. Tanrı inancı olan insanların mistisizme kayıp nihilizme karşı

⁶¹ Dostoyevski, F:M. (2001). **Karamazov Kardeşler**. İletişim Yay. İstanbul. s. 584

duruş almak yerine pasif nihilizme düşmeleri ihtimal dâhilindedir. Ayrıca Alyoşa'nın halka dönüşü milliyetçiliğe kaymasını beraberinde getirebilirdi. Ağabeyi Dimitri'nin duruşması sırasında ailenin diğer bireylerinden bahseden savcı İppolit Kriloviç'in sözleri üzerinden Dostoyevski bu iki noktaya işaret eder.

“ Genç, temiz ruhunun, halka yönelişinin zamanla -sık sık görüldüğü gibi- ruhsal yönden karamsar bir mistisizme, halkçılık yönünden de körü körüne bir milliyetçiliğe dönüşmemesini dilerim. Çünkü bu ikisi, ulus için, ağabeyinin acı çekmesine nede olan yanlış yoldaki bir Avrupalılıktan çok daha tehlikelidir.”⁶²

Savcı Dimitri'nin suçlu bulunması için bunları olumsuzlama anlamında söylemiş olsa da bu kısa konuşma nihilizmden çıkmak isteyenlerin saplanacakları açmazları göstermesi anlamında önemlidir. Özünde güçsüzlüğü yücelten mistisizm Nietzsche için elbette önerilen bir yol olmaz- bunu ifade ederken Nietzsche'nin yol önermeyeceğini de unutmamız gerekir- felsefesinin temel kavramı 'güç istenci' olan Nietzsche için güçten düşüren ve yaşamı yadsıyan mistik anlayışların Decadence anlayışlar olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. “Habermas, Nietzsche ve Heidegger'i izleyen tüm postmodern söylemin ürettiği çözümlerin, bizi yaratıcı olmayan ve modernlik-karşıtı bir mistisizme, estetize edilmiş 'kendi' (selbst) anlayışına ve romantizme götürdüğünü savlar.”⁶³ Dolayısıyla mistisizm konusunda Nietzsche ile ilgili kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Dostoyevski'nin mistik eğilimi Zosima karakterinden yola çıkarak söylenebilir. “Bu durumu sergileyen en ilginç belgelerden biri Petersburg sansür dairesinin arşivinde bulunmuştur. 1886 yılında sansür heyeti, Staretz Zosima'nın öyküsü başlığı altında Karamazov kardeşlerden bir bölümün ayrı bir kitap olarak Posrednik yayınları arasında basılmasını ve halk tarafından okunmasını yasaklamıştır. Staretz'in İncil'den kaynaklanan öğretisine hiç değinmeden, sansürcü Kosseviç öykünün halk tarafından okunmasına gerek olmadığı kararına

⁶² Dostoyevski, F.M. (2001). **a.g.e.** s. 723.

⁶³ FLSF (**Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**), 2011 Bahar, sayı: 11, s. 113-136.

varmıştır: ‘Gizemsel-sosyal öğretinin köylüler arasında yaygınlık kazanması gerçek bir yarar sağlamayacaktır, çünkü bu öğreti Hıristiyan öğretisi ile sadece görünürde bir benzerliğe sahiptir, özünde ise Ortodoks inancının dogmalarına tümüyle ters düşmektedir.’⁶⁴

Alyoşa; Zosima’dan aldığı anlayış nedeniyle mistik bir potansiyel taşısa da tavır ve davranışlarında bu potansiyelin hayata aktarıldığını görmüyoruz. Üstelik durumlar karşısında aldığı tavır bir gizem içermez ve çok gerçekçidir. Dostoyevski Alyoşa’ya eserin sonunda Rusya’nın ihtiyacı olarak düşündüğü; ‘kardeşliği’ ifade ettirecektir.

“Şunu hiç unutmayın, kişinin geleceği için iyi bir anıdan, özellikle çocukluktan, Baba evinden kalma bir anıdan daha yüce, güçlü, sağlam, yararlı bir şey yoktur. İyi bir insan olmanız için çok öğüt verirler size, ama çocukluktan kalma güzel, kutsal bir anı iyi insan olma yolunda size en büyük yardımcıdır. Böyle anıları bol olan bir kimse kurtulmuş demektir. Belleğimizde iyi bir tek anı kalmış olsa bile, bir gün gelir, bu anımız mahvolmaktan kurtarır bizi.”⁶⁵

En azından iyi bir anının kaldığı ‘baba ocağı’ Dostoyevski için Rusya’dır. Alyoşa üzerinden kurulmak istenen kardeşlik Rusya’yı korumaya yöneliktir. Dostoyevski bu kardeşliği Hıristiyan inancı ile bağdaştırarak Rusya’ için çözümünü ortaya koymuş olur. Böylece Alyoşa başından sonuna kadar tanrının varlığı sorgulamasının yapıldığı Karamazov kardeşlerin nihilizme düşmeyen ve inancı sarsılmayan karakteridir.

⁶⁴ Özügül, O. (Der.). (1994). **Dostoyevski’nin Mirası**. Pencere Yay. İstanbul. s. 36.

⁶⁵ Dostoyevski, F:M. (2001). **Karamazov Kardeşler**. İletişim Yay. İstanbul. s. 792-793.

SONUÇ

Nietzsche tüm değerler değerden düşürüldüğünde insanın değerlerini kendisinin oluşturması gerektiği sonucuna varır. Değerlerin yeniden oluşturulduğu noktada ortaya üst insan çıkar. Bu değerler nasıl oluşturulacaktır. Değerlerin nasıl oluşturulacağı Nietzsche felsefesinin bıraktığı önemli bir açmazdır. Üst insanın nasıl ortaya çıkacağı da yine bu açmazla bağlantılı bir diğer açmazı meydana getirir. Üst insan Nietzsche'ye göre henüz insanlığın hazır olmadığı bir durumdur ve bir geleceğe gönderme yapılmaktadır. Üst insanın bir proje olması ve belirsiz ya da gizemli bir yanının olması üst insanı bir yandan ütöpikleştirirken bir yandan da mistikleştirmektedir. Nietzsche anlayışının sürünün içinde eriyen ve sürünün değerlerini hissetmeden, anlamadan değer kabul eden ikiyüzlülüğüne karşı duruşu ve insana yüklediği özgürlük bu özgürlükle birlikte gelen sorumluluk yeni bir insan için iyi bir başlangıçtır. Bu başlangıcın var olması Nietzsche'nin tüm soru ve sorunlara cevap verdiği anlamına gelmemelidir. Nietzsche için insanlık onun *Zerdüş'tünü* anlayacak düzeye henüz gelmemiştir. *Zerdüş'tün Eşek Bayramı*⁶⁶ bölümünde *Zerdüş'tün* artık özgür olduğunu düşündüğü insanlar eşeğe tapınmaktadırlar. *Zerdüş't* Tanrının öldüğünü özgür insanın ortaya çıktığını düşünürken eşeğe tapılıyor olması nihilizme düşen insanın nihilizmden kurtuluşunun kolay olmadığını ifade eder. *Zerdüş't*teki eşek bayramı bizi bir yandan İvan karamazovun Büyük Engizisyoncu denemesine diğer yandan da kutsal kitaplara götürür. Büyük engizisyoncudaki engizisyon yargıcı İsa'ya İsa'nın insanlara getirdiği özgürlüğü insanların taşıyamayıp kilisenin ayakları dibine nasıl bıraktığını anlatmaktadır. *Kur'an-ı Kêrim A'râf Sure'si 148.Ayet'te* Hz. Musa kavminin; Hz. Musa'nın bir süre kavminin yanından ayrılmasından yararlanarak altından bir buzağı yapıp ona tapması

---

⁶⁶ Nietzsche, F. (2004). **Böyle Söyledi Zerdüş't**. Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul. s. 357.

anlatılmaktadır. bu anlatı *Tevrat*'ta da yer alır (*Mısırdan Çıkış* Bap 32) Kutsal Metinlerle Nietzsche ve Dostoyevski arasında kurulan bu benzerliğe gitmemizin nedeni bunların tam olarak örtüştüğünü ifade etmek için değildir. İçerik anlamında benzerlikler varsa da bu benzerlikler şu anda kurduğumuz bağlamın dışındadır. Bu karşılaştırmaları yapmamızın temel nedeni bir değer alanından başka bir değer alanına geçişin ya da yeni bir değer alanı oluşturmanın hiçte kolay olmayıp çok karmaşık duygusal ve düşünsel süreçleri içinde barındırıyor olmasından dolayıdır.

Dostoyevski'nin incelediğimiz kahramanlarına baktığımızda Nietzsche ile aynı sonucun ortaya çıktığını söyleyemeyiz. Dostoyevski'nin anlayışında Tanrı'nın ve Tanrı'nın değerlerinin olmadığı bir dünyada insanın yaşamını oturtacağı bir zemin bulması mümkün değildir. Krilov, Stavrogin, Smerdyakov intihar eder. İvan çıldırır. Nihilizme gidişin sonundaki ışık Dostoyevski için yine Tanrı'dır. Ancak bu Tanrı Katolik anlayışının Tanrısı değildir. Kahramanları üzerine yaptığımız incelemeden anlaşılacağı gibi Dostoyevski'ye göre katolisizm İsa'ya düşmandır ve kardeşliğe uzaktır. Dostoyevski ise Rus kardeşliği üzerinden İsa'ya ulaşır. Katolikliğin bencilliği ve İsa düşmanlığına karşı koyar. Bu karşı koyuşun temel iki dayanağı Rus kültürünün özünde yer alan kardeşlik ve İsa'dır. Dostoyevski'nin incelediğimiz eser ve kahramanlarında; insanların kendi kültürleri ile uyumsuzluğa düşmeleri ve nihilizmin ortaya çıkması arasında doğrudan bir ilişkinin bulunduğunu görmekteyiz. Dostoyevski'nin, bu nihilizm karşısında gidip çözüm aradığı yer ise Rus kültürüdür. Dostoyevski; Avrupa kültürüne dayanarak bir çözüm bulunamayacağını Avrupa kültürünün Rus toplumunun bünyesine uymayacağını kahramanları üzerinden çok iyi dramatize etmiştir. Dostoyevski'nin nihilizme karşı duruşunda oluşturduğu yol etiksel ve tinsel bir düzlem üzerinde ilerler. Toplumsal, ekonomik, tarihsel boyut zayıf kalmıştır. Romanlarındaki olay örgülerinin kurulmasında Rusya'nın toplumsal tabakaları ve bu tabakalar arasında ortaya çıkan gerilim doğrudan yer almaz ancak etiksel tinsel çizginin geri planında izlek olarak bulunur. Kahramanlarının iç dünyalarında yaptığı derinlemesine çözümler;

kahramanların bu etiksel ve tinsel düzlemde buldukları yeri anlamamızı sağlar. Bu ruhbilimsel çözümlerinde son kerteadaki amacı; tinsel varlık olan insanın ahlaki duruşu ile psikolojik açmazları arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek içindir. Örneğin bir Tanrı tanımaz olan İvan bu inançsızlığının iç dünyasında yarattığı gerilimden kurtulmak için “şişman ve Tanrıya inanan bir tüccar karısı” olmayı istemektedir. Rusya’da nihilizmin oluşmasında toplumsal hareketliliğin, sosyo-ekonomik dinamiklerin nasıl ve ne kadar etkili olduğunu Dostoyevski’nin romanları üzerinden dolaysız bir şekilde görmemiz mümkün değildir. Yani Dostoyevski nihilizmi bize; öncelikle tarihsel toplumsal bir gerçeklik olarak değil etik ve tinsel bir gerçeklik olarak verir. Dostoyevski de bu tarihsel-toplumsal boyutun geri planda kalması eserlerinin güçsüzlüğünü değil tam tersine gücünü gösterir. Örneğin *Yeraltından Notlar*’ın aynı zamanda bireyciliği önceleyen burjuva toplumu eleştirisi olarak okunması, burjuva toplumu ve burjuva yaşamı eleştirisi yapan birçok kuramsal eserden daha etkili olur. Ancak Dostoyevski’nin Rusya için aradığı çözüm yinede ütopyik bir çözüm arayışı olarak kalır Alyoşa kardeşlikten bahsederek eserden ayrılırken bu kardeşliğin nasıl oluşturulacağına dair kanıt bulmayız. İvan, Dimitri, Aleksey, Smerdyakov kardeş olmayı nasıl başarabileceklerdir?

KAYNAKÇA

CAMUS, A., **Başkaldıran İnsan**, Can Yay., İstanbul, 2010.

CAMUS, A., **Ecinniler**, Can Yay., İstanbul, 1994.

CAMUS, A., **Sisifos**, Can Yay., İstanbul, 2002.

CAMUS, A., **Yabancı**, Can Yay., İstanbul, 2002.

CARR, E.H., **Dostoyevski**, İletişim Yay., İstanbul, 1990.

CEVİZCİ, A., **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yay., İstanbul, 2005.

DOSTOYEVSKİ, F:M., **Bir Yazarın Günlüğü**, Cilt 1, YKY., İstanbul, 2009.

DOSTOYEVSKİ, F:M., **Bir Yazarın Günlüğü**, Cilt 2, YKY., İstanbul, 2009.

DOSTOYEVSKİ, F:M., **Budala**, 1. Cilt, Oda Yay., İstanbul, 1993.

DOSTOYEVSKİ, F:M., **Budala**, 2. Cilt, Oda Yay., İstanbul, 1993.

DOSTOYEVSKİ, F:M., **Cinler**, 17. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2012.

DOSTOYEVSKİ, F:M., **Ebedi Koca**, Varlık Yay., İstanbul, 1996.

DOSTOYEVSKİ, F:M., **Suç ve Ceza**, 1. Cilt, Oda Yay., İstanbul, 2001.

DOSTOYEVSKİ, F:M., **Suç ve Ceza**, 2. Cilt, Oda Yay., İstanbul, 2001.

DOSTOYEVSKİ, F:M., **Karamazov Kardeşler**, İletişim Yay., İstanbul, 2001.

DOSTOYEVSKİ, F:M., **Kumarbaz**, İletişim Yay., İstanbul, 2001.

DOSTOYEVSKİ, F:M., **Ölü bir Evden Hatıralar**, İletişim Yay., İstanbul, 2006.

DOSTOYEVSKİ, F:M., **Yeraltından Notlar**, İletişim Yay., İstanbul, 2001.

FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2011 Bahar, sayı: 11, s. 113-136. ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

GIDE, A., **Dostoyevski**, Cem Yay., İstanbul, 2005.

İNCİL, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1999.

MEGILL, A., **Aşırılığın Peygamberleri**, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1998.

NIETZSCHE, F., **Ahlakın Soy Kütüğü**, Say Yay., İstanbul, 2003.

NIETZSCHE, F., **Böyle Söyledi Zerdüşt**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2004.

NIETZSCHE, F., **Deccal**, İthaki Yay., İstanbul, 2003.

NIETZSCHE, F., **Ecce Homo**, İthaki Yay., İstanbul, 2003.

NIETZSCHE, F., **Gezgin ile Gölgesi**, Özgür Yay., Ankara, 2011.

NIETZSCHE, F., **Güç İstenci**, Say Yay., İstanbul, 2010.

NIETZSCHE, F., **İyinin ve Kötünün Ötesinde**, Say Yay., İstanbul, 2007.

NIETZSCHE, F., **Putların Alacakaranlığı**, Say Yay., İstanbul, 2004.

NIETZSCHE, F., **Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe**, Say Yay., İstanbul, 2006.

ÖZÜGÜL, O. Der., **Dostoyevski'nin Mirası**. Pencere Yay., İstanbul, 1994.

KARASAR, N., **Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler.**, Nobel Yay., Ankara, 1982.

KAUFMANN, W., **Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk**, De Yay., İstanbul, 1964.

KUÇURADI, İ., **Sanata Felsefeyle Bakmak**, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., Ankara, 2009.

KUR'AN-KERİM, Hikmet Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1990.

MERAL, Z., **Budala: Nietzsche ve Dostoyevski Karşı Karşıya**, Kaknüs Felsefe Yay., İstanbul, 2011.

ÖZÜGÜL, O. Derleyen, **Dostoyevski'nin Mirası**, Pencere Yay., İstanbul, 1994.

PEARSON, K.A., **Kusursuz Nihilist**, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2011.

ROSENTHAL, M. ve Yudin, P., **Felsefe Sözlüğü**, Sosyal Yayınlar. İstanbul, 1997.

SALOME, L., **Nietzsche**, Versus Yay., İstanbul, 2007.

SAFA, P., **“Nihilizm Devrinde miyiz?”**, Cogito. Yapı Kredi Yayınları, Sayı:25 Kış 2001, s. 284. 1960.

TROYAT, H., **Dostoyevski**, Cem Yay., İstanbul, 2000.

TURGENYEV, İ.S., **Babalar ve Oğullar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2012.

VATTIMO, G., **Nietzsche ile Diyalog**, Dost Yay., Ankara, 2000.

ZUPANCIC, A., **En Kısa Gölge**, Encore Yay., İstanbul, 2005.

ÖZET

GÜNKÖR, Murat. Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'nin Roman Kahramanlarında Nihilizm, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013

Dostoyevski'nin eserleri üzerinden yapılan bu araştırmanın öncelikli amacı: Felsefi bir kavram olan Nihilizm ile Dostoyevski'nin roman kahramanları arasındaki ilişkiyi anlamlandırmaya çalışmaktır.

Bu amaç çerçevesinde öncelikle Nietzsche'nin Nihilizmi içeren düşünceleri kısaca gözden geçirilmiştir. Bu gözden geçirme Dostoyevski'nin romanları üzerinde yapılacak inceleme öncesinde felsefi bir düzen oluşturulmasını sağlamıştır.

Dostoyevski'nin eserlerinden Yeraltından Notlar, Cinler ve Karamazov Kardeşler romanları incelenmiştir. Diğer eserlerine ise gerek duyulduğunda başvurulmuştur.

Yeraltından Notlar romanının ana karakteri Yeraltı Adamının nihilizmle ilişkisi eserin yazıldığı dönemin düşünsel gelişmelerini de göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Edebiyatta ilk nihilist karakter Turgenyev'in Babalar ve Oğullar romanının ana karakteri Bazarov'dur. Bu nedenle Turgenyev'in Babalar ve Oğullar romanı incelenerek Bazarov'un Yer altı Adamı ile karşıtlıkları belirtilmiştir.

Cinler romanının karakterlerinden Stavrogin, Krilov ve Şatov incelenmiş ve bu karakterlerin nihilist özellikleri Rusya'nın siyasal ve toplumsal atmosferi göz önünde bulundurularak anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Karamazov Kardeşler romanının Dimitri Karamazov, İvan Karamazov, Aleksey Karamazov, Zosima Dede ve Smerdyakov karakterleri incelenmiştir. Bu karakterlerin Hıristiyan inancı ve Tanrı anlayışıyla bağlantılı olarak Nihilizmle ilişkileri araştırılmaya çalışılmıştır.

Sonuç kısmında ise Dostoyevski ve Nietzsche'nin Nihilizme karşı duruşları karşılaştırılarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Edebiyat, Nihilizm, Üst İnsan, Decadence.

ABSTRACT

GÜNKÖR, Murat, Nihilism in Fyodor Mikhailovich Dostoevsky's Fiction Characters, Master's Thesis, Ankara, 2013

The preferential aim of this research, conducted through the works of Dostoyevsky, is try to make sense of the relationship between Dostoevsky's fiction character and Nihilism which is a philosophical concept.

For this purpose, firstly thoughts with Nietzsche's nihilism are briefly reviewed. This review, prior to an analysis on Dostoevsky's novels, led to the creation of a philosophical order.

Among the works of Dostoevsky, *From Underground*, *Demons*, and *The Brothers Karamazov* are examined. In other works are consulted when needed.

The main character of *Notes From Underground*, the underground man's relation with nihilism is analyzed by intellectual developments of the period are also taken into consideration.

In literature, Bazarov, the main character of Turgenev's *Fathers and Sons* is the first nihilistic character. For this reason, Turgenev's this novel is analyzed to explain contrasts between Bazarov and the underground man.

Of the character of *Demons*; Stavrogin, Kirillov and Shatov are analyzed, and nihilistic features of them are explained by taking Russian political and social atmosphere of the period into account.

Of the character of *The Brothers Karamazov*; Dimitri Karamazov, İvan Karamazov, Alexei Karamazov, Father Zosima and Smerdyakov are

analyzed. Relations of these characters with nihilism are tried to be analyzed connected with understanding of God and the Christian faith.

At the conclusion part, Dostoevsky's and Nietzsche's conceptions of nihilism are tried to be interpreted by comparing.

Keywords: Philosophy, Literature, Nihilism, Übermensch, Decadence.